

possumus reputare insanos sanctissimos reges et prophetas, apostolos et martyres, confessores, tenebras etiam ac delicatissimas virgines, qui omnes spreto divitiis et conculcatis deliciis hujus mundi, se ipsos obtulerunt pro Christo tribulationi et morti, si gloriam, quam adepti sunt in angustia et dolore, potuerunt in divitiis et voluptatibus obtinere! Subtrahe igitur, amantissime princeps, et furare tibi aliquid singulis diebus de hujus mundi voluptatibus. Ingredere pœnitentiæ viam; nec tibi videatur austerum, si ea prudenter omittis, quæ inaniter placuerunt. Nihil moleste potest sustineri in hæc morte vitali, quod cœlestibus gaudiis ex æquo respondere sufficiat. *Non enim sunt condignæ passionis hujus sæculi ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* ⁶⁶. Florem nostræ juventutis immolavimus mundo, saltem faciem senectutis immolemus Altissimo, et residuo brevis ac miseræ vitæ nostræ, regnum emanamus æternum. Regnum enim Dei tanti est, quantum pro eo ex desiderio cordis offers; atque juxta verbum Apostoli: *Quod leve est et momentaneum tribulationis nostræ, immensum gloriæ pondus operatur in nobis* ⁶⁷. In eo autem grates uberrimas refero

⁶⁶ Rom. 8. ⁶⁷ II Cor. 4.

A Regi regum, quia viros diligitis litteratos, quia sacræ Scripturæ libenter intenditis, et quadam divinitatis imagine humiliatis superbos, humiles exaltatis, populis vobis a Domino commissis salutem et quietem zelatis, viduis et pupillis vos affabilem exhibetis et mitem, religiosos et pauperes benigne recipitis, imo præparationem cordis eorum audivit auris vestra, et quasi præsagiendo necessitates eorum, ipsos in benedictionibus vestris prævenitis. Hodie propter hoc specialiter usque ad remotissimas nationes elemosynas vestras enarrat omnis ecclesia sanctorum. Agite igitur, dum licet, dispergite, date pauperibus, nec hujus rei procuracionem vestris hæredibus committite. Deterrere vos possunt exempla multorum. Elemosynis propriæ manus vobis scalam et ascensorium erigatis ad illam supernorum civium mansionem, in qua est pax æterna, quies impermutabilis, gaudium quod non deficit, lumen quod non exstinguitur, gloria quæ non transit; quam nobis et vobis præparare et præstare dignetur Altissimi Filius Jesus Christus, qui cum Patre et Spiritu sancto triumphat et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

CONTRA PERFIDIAM JUDÆORUM.

CAP. I. *Præfatio, in qua ostendit disputationem cum Judæis et hæreticis esse arduam et periculosam.*

Querelam in tuis litteris longam et anxiam texuisti, quod Judæis et hæreticis circumseptus jugiter impugnaris ab iis, nec sacræ Scripturæ auctoritates habes in promptu, quibus possis calumnias eorum refellere, præstigiisique ipsorum versutiis respondere. *Oportet* equidem, teste Apostolo, *hæreses esse et schismata ut qui probati sunt manifesti fiant* ⁶⁸. Kleo et etiam Judæis vita hodie indulgetur, quia capsarii nostri sunt, dum ad assertionem nostræ fidei prophetas circumferunt, et legem Mosaicam. Nec solum in eorum colicibus, sed in vultibus eorum Christi legimus passionem. Propterea Veritas de Patre loquitur in Psalmo dicens: *Deus ostendit mihi* ⁶⁹, etc. Utinam nemo qui exercitatus non habeat sensus cum hæretico disputet aut Judæo! Nam propter disputationes illicitas et incautas virulenta hæresim seges circumquaque silvescit. Dum hi, qui ignorant et errant, volentes obstruere os loquentium iniqua, ponunt *lucem tenebras et tenebras lucem* ⁷⁰, et dum alios a suis volunt relevare erroribus, se ipsos in deteriora præcipitant. Absurdum enim est de Trinitate in triviis disputare, et æternam Filii genituram in materiam scandali, et in arenam

C publicæ contentions extrudere. Ideo Justinianus, Christianissimus imperator, generali sanctione constituit, ne de summa Trinitate et fide Catholica disputetur. In lege etiam Domini lapidatur bestia, quæ tetigerit montem, puteus operiri præcipitur ⁷¹, prohibentur spargi margaritæ porcis et sanctum dari canibus ⁷².

Verbum angeli est ad Tobiam: *Sacramentum regis* ⁷³, etc. Disputatio enim de sacramento corporis et sanguinis Christi, et de cæteris fidei nostræ articulis plena discriminis est. Loqui autem de spe et charitate et cæteris donis spiritualibus, de rerum etiam creatione et gubernatione, et in his enarrare Dei magnalia quibuscunque libet et licet, Salomonis etiam sententia est, ut sentiamus de Domino in bonitate, et eum in eordis simplicitate quæramus ⁷⁴. Propterea non est cum eis disputandum, qui subversionem fidei molientes, semper in inficias currunt, et aquas Siloes quæ cum silentio ibant, aquas contradictionis efficiunt ⁷⁵. De talibus loquens Apostolus in prima ad Timotheum Epistola dicit ⁷⁶: *Si quis non acquiescit sanis sermonibus Domini*, etc. Noli ergo cum Judæo vel hæretico disputare. Esto ad tempus, *sicut homo non audiens et non habens in ore suo redargutiones* ⁷⁷. Si enim

⁶⁸ I Cor. 11. ⁶⁹ Psal. 58. ⁷⁰ Isa. 5. ⁷¹ Exod. 19, Hebr. 12. ⁷² Matth. 7. ⁷³ Tob. 12. ⁷⁴ Sap. 1. ⁷⁵ Isa. 8. ⁷⁶ Gap. 5. ⁷⁷ Psal. 37.

In theatrum pugnae vulgaris solus et inermis introeas, imminet tibi periculum si succumbas. Si autem viceris inimicum crucis Christi, non ideo convertetur ad cor; sed eo ipso pertinacior subterfugia captabit, depravabit Scripturas, nolet intelligere ut bene agat⁹⁸, quia in malevolam animam sapientia non intrabit⁹⁹. Os hæretici maledictione, et amaritudine, et dolo plenum est, et ambulans in magnis et in mirabilibus super se¹⁰⁰, scrutatur alta Dei, atque perniciose indagine rationem investigat eorum, quæ supra rationem sunt. Cum B. Gregorius dicat¹, fidem non habere meritum, cui humana ratio præbet experimentum. Multa itaque verborum de fluit, et relinquens rectas sacri eloquii semitas, et transgrediens terminos, quos posuerunt patres nostri, currit in adinventionibus suis, et contra Deuteronomii² interdictum plantat sententiarum et verborum silvam juxta altare Domini Dei nostri. Fabricator itaque mendacii et cultor perversorum dogmatum cogitat incogitabilia, ineffabilia fatur et loquitur quæ non licet homini loqui³. Apud tales paschalis agnus in aqua decoquitur⁴, nec residuum ejus igne comburitur, franguntur ossa ejus de quo scriptum est: *Os non comminuetis ex eo*⁵. Spiritui gratiæ contumelia fit, et sanguis testamenti concalcatur ignominiose, ossaque regis Idumæ in cinerem rediguntur⁶. Quod autem disputare affectas cum Judæis, ut eos convincas et convertas ad fidem, eo ipso te minus approbo, quia verberas aerem, te stulto et inani studio consumens. Deus equidem posuit eis terminum, quem præterire non poterunt. Nondum venit hora eorum, sed ipsos excæcavit ad tempus, donec ad fidem gentilitas convertatur. Ilinc est quod per Isaiam loquitur dicens: *Vade et excæca cor populi hujus*, etc.⁷ Et in eodem: *Quis cæcus*⁸, etc. Nuntios prophetas et apostolos vocat. Teste autem Apostolo: *Cæcitas ex parte jam contigit in Israel*⁹. Cum enim quidam eorum susceperint fidem, reliqui adhuc in sua obstinacia perseverant. Restat itaque ut intret ad fidem plenitudo gentium¹⁰; et tunc reliquiæ Israel salvæ sicut¹¹. Mihi consiliosius videretur fidei nostræ ad tempus dissimulare injuriam, quam cum populo duræ cervicis atque pertinaciæ vere bestialis certamen inire, et citra omnem spem futuri proventus mittere se in animæ fideique discrimen. Quia tamen lamentabili querela deploras te ab hæreticis et Judæis obsessum, nec habere ad manum, unde possis eorum machinamenta elidere: quod scio, non invideo tibi. Cum enim, juxta B. Petri edictum, unumquemque oporteat reddere rationem de fide et spe quæ in eo est¹²; expedit ut de singulis fidei articulis in expedito habeas, unde Judaicæ fraudis obstinacia retundatur, utaque partis assertio tota legis ac prophetarum

A testimoniis roboretur. Qualiter autem versutiis et blasphemis hæreticorum te vel Catholicum quemlibet oporteat contraire, credo me in libro, quem *De fide* intitulavi, plenius intimassem.

CAP. II. *Testimonia legis et prophetarum de trinitate et unitate in Deo.*

Propositi nostri est non intexere de sancta Trinitate et individua unitate tractatum, sed eas duntaxat legis ac prophetarum sententias et auctoritates inducere, quibus adversarii orthodoxæ fidei confutentur, ædificetur turris David, et salutis propugnacula erigantur¹³. Quia ergo in uno Deo trinitas, et in tribus personis unitas scandalum Judæis incutit et horrorem, quod Deus sit unus et trinus, Domino dante, assertione irrefragabili convincemus. Loquitur Judæorum legislator, et ait: *Audi, Israel! Dominus Deus tuus, Deus unus est*¹⁴. Et Dominus in persona sua: *Ego Dominus firmans cælos. Deus solus extendi cælum et firmavi terram*¹⁵. Et in Isaia: *Ego Dominus firmans cælos, solus stabiliens terram, et nullus mecum*¹⁶. Item Moyses in Deuteronomio: *Scito hodie, et cogita*¹⁷, etc. Et in eodem: *Solus dux ejus fuisti, et non erat cum eo Deus alienus*¹⁸. Sic autem testimonio B. Hilarii, Deus unus est, quod non solitarius. Nec enim unitas evacuat trinitatem, nec aliqua trinitati solitudo præjudicat. Nimirum Deus in sacro eloquio sic esse, sic loqui, aut aliquid creare dicitur, quod nunc una persona, nunc duæ, nunc vero tres apertissime designentur, Audi unam: *Ego Dominus Deus, qui impleo cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt*¹⁹. Audi Patrem in Jeremia loquentem de Filio: *Si stetissent, inquit, in substantia mea*²⁰, etc. Et subjungit: *Quis statit in substantia mea, et videbit Verbum meum?* De hoc verbo David propheta testatur: *Eruclavit cor meum verbum bonum*²¹. Et Joannes evangelista: *In principio erat Verbum*²². Dei idem est dicere et facere; sicut scriptum est: *Dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt universa*²³. Filius itaque Dei Verbum, Dei virtus, Dei sapientia est. In eo, ut in sapientia sua, ut in principio omnium rerum fecit omnia Deus, sicut scriptum est: *In principio creavit Deus cælum et terram*²⁴. Hæc est Sapientia Dei quæ in libro sui nominis æternam generationem suam potestatur, et dicit: *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam*²⁵. Et idem: *Dominus possedit me*²⁶, etc. Cum ergo ante mundi creationem nihil esset quod non esset Deus, quomodo jam generata erat hæc sapientia? Quomodo per eam omnia creabantur? Aut confitebitur Judæus illam sapientiam Deum et a Deo esse genitam, et sic esse Filium, aut mentiens dicet sacram Scripturam in se continere mendacium. Christianus

⁹⁸ Psal. 35. ⁹⁹ Sap. 1. ¹⁰⁰ Psal. 130. ¹ Hom. 26 in Evang. ² Cap. 12. ³ II Cor. 12. ⁴ Exod. 12. ⁵ Joan. 19. ⁶ Amos. 2, IV Reg. 3. ⁷ Isai. 6. ⁸ Isai. 48. ⁹ Rom. 11. ¹⁰ Isai. 40. ¹¹ Exod. 32. ¹² I Pet. 3. ¹³ Cant. 4. ¹⁴ Deut. 4. ¹⁵ Isai. 42. ¹⁶ Isai. 44. ¹⁷ Deut. 4. ¹⁸ Deut. 22. ¹⁹ Jer. 23. ²⁰ Ibid. ²¹ Psal. 44. ²² Joan. 1. ²³ Psal. 148. ²⁴ Gen. 1. ²⁵ Eccli. 24. ²⁶ Prov. 8.

autem recognoscat sapientiam Dei, per quam ipse omnia facit, idem esse Filium Dei. Nec absurdum est, si Deus Filius genitus sit a Deo Patre, sicut si generetur splendor a sole, imo etiam qui æternam generationem Filii ex Patre, et temporalem ex matre non credit, sententiam prophetice maledictionis incurrit. Verbum enim prophete est: *Væ qui dicit Patri: Quid generas? et matri: Quid parturis* ²⁷? Et ut hoc de Filii generatione intelligas, audi Deum Patrem in eodem Isaia loquentem.

CAP. III. Testimonia legis et prophetarum de Patre et Filio.

De æterna Filii generatione per Isaiam loquitur Deus Pater: *Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? Si ego qui generationem aliis tribuo, sterilis ero* ²⁸? Et in Psalmo loquitur Filius dicens: *Dixit Dominus ad me; Filius meus es tu, ego hodie genui te* ²⁹. Dies Domini æternitas. Unde et *hodie* significat ab æterno. Et idem: *In splendoribus sanctorum ex utero ante Luciferum genui te* ³⁰. Ille enim qui erat splendor et illuminatio sanctorum, qui futuri erant, hodie, id est æternaliter generatus est ex utero, de occulta substantia Patris. De generatione Filii loquitur Isaias dicens: *Generationem ejus quis enarrabit* ³¹? Sicut ergo lumen de lumine, sic Filius est de Patre. Unde et Psalmista: *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* ³². Quia vero Deus Filium habet, quidam psalmi prætitulantur: *Pro oculis Filii*, quorum verba nulli convenire possunt, nisi Filio Dei, ut in psalmo nono *Confitebor*, et in *Ereclavit, Canticum pro dilecto* ³³. Et in psalmo *Deus noster refugium et virtus, Pro arcanis* ³⁴. Audi Patrem in Osee loquentem de Filio et dicentem: *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum* ³⁵. Dicat mihi Judæus: Quis est ille Deus quem Deus vocat *Deum et Dominum Hebræorum* ³⁶? Et in Genesi: *Pluit Dominus a Domino sulphur et ignem, et subvertit Sodomam et Gomorrhæam* ³⁷. Quis est Deus qui a Domino pluit, nisi Filius a Patre? vel alium Deum, qui a Deo pluit. Ostende, Judæe, vel recognosce nobiscum, quod Filius faciat et disponat universa cum Patre. Et in psalmo: *Dixit Dominus Domino meo* ³⁸. Et in Genesi: *Dixit Dominus ad Jacob: Surge et ascende in Bethel, fac ibi altare Deo illi, qui apparuit tibi cum fugeris a facie fratris tui* ³⁹. Et in Exodo: *Dominus ad Moysen: Quoad usque non vultis audire mandata mea? Nonne Dominus Deus dedit vobis istum diem Sabbati* ⁴⁰? Loquitur Dominus, et dicit a Deo datum diem Sabbati: Homo duræ cervicis, indica mihi Dominum illura de quo præcipit Deus patriarchæ Jacob, ut faciat ei altare. Quod enim Deus sit qui loquitur cum Jacob, et qui

cum eo luctatur, et non angelus, probo tibi. Cum enim quærat Jacob nomen ejus, ille respondet: *Cur quæris nomen meum quod est Mirabile* ⁴¹? Hoc angelo convenire non potest. Item in Osee loquitur Dominus, dicens: *Jacob locutus est nobis in Aram* ⁴². Verba sunt Dei, non angeli. Item in Psalmo: *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi. Dilcixisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus oleo lætitiæ* ⁴³. Hunc Deum cujus est *sedes in sæculum sæculi*, hunc ipsum unxit Deus, testimonio prophete, *præ participibus* suis. Et quis Deus unxit Deum nisi Pater Filium? Ille qui unctus est a Deo, aut Deus est, aut homo. Si Deus est, ergo Deus a Deo unctus est; si homo est, et sedes ejus in sæculum sæculi. Vide si sit vel fuerit homo præter Christum cui convenire hoc posset? Propheta vero hæc duo jungit; quod ipse sit Deus et sedes ejus in sæculum sæculi. Audi in Osee Patrem loquentem de Filio: *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum* ⁴⁴. Qui loquitur Deus est. Ipse autem salvat in Domino Deo. Quis est Deus qui salvat in Deo, nisi Pater in Filio? Nunquid, o Judæe, fecit Deus sine sapientia sua, quem nos Dei Filium appellamus? Deus sapientia fundavit terram. Quid ergo abhorres nomen, qui denegare non potes sapientiam Dei.

CAP. IV. Testimonia legis ac prophetarum de Spiritu sancto.

Spiritum Dei omnis sacra Scriptura annuntiat. Audi Isaiam: *Væ, filii desertores, dicit Dominus! fecistis consilium et non est meum, nec per spiritum meum* ⁴⁵. Et idem: *Descendit, inquit, spiritus a Deo* ⁴⁶, etc. David: *Et irritaverunt spiritum Domini* ⁴⁷. Aggæus: *Quapropter ego sum vobiscum, dicit Dominus* ⁴⁸, etc. Isaias: *Occurrerunt et cervæ* ⁴⁹, etc. Zacharias: *Sermones meos* ⁵⁰, etc. David: *Quo ibo a spiritu tuo* ⁵¹? Et Dominus in Zacharia: *Imponam spiritum meum super semen tuum* ⁵². Et idem: *Hoc est verbum Domini in manu Zorobabel* ⁵³, etc. David: *Emittes spiritum tuum et creabuntur* ⁵⁴. Isaias: *Non angelus, neque nuntius* ⁵⁵, etc. Et in libro Sapientie: *Spiritus est qui fecit me* ⁵⁶.

CAP. V. Testimonia legis ac prophetarum de Trinitate.

Ut autem tota Trinitas innotescat, audi Moysen in Genesi dicentem: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁵⁷. Quod dicitur *fecit*, substantiæ indicat unitatem. Cum autem dicitur, *in principio Deus*, in Filio Pater creasse intelligetur. Nec enim erat principium illud aliud, quod non esset Deus. Cum additur: *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas*, tota Trinitas patenter exprimitur. Nota etiam Deum præmississe hoc verbum: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ⁵⁸. Cum dicitur, *faciamus*; ostenditur in personis pluralitas. Non

²⁷ Isai. 45. ²⁸ Isai. 66. ²⁹ Psal. 2. ³⁰ Psal. 109. ³¹ Isai. 53. ³² Psal. 35. ³³ Psal. 44. ³⁴ Psal. 45. ³⁵ Osee. 1. ³⁶ Exod. 9. ³⁷ Gen. 19. ³⁸ Psal. 109. ³⁹ Gen. 30. ⁴⁰ Exod. 16. ⁴¹ Gen. 32. ⁴² Osee. 12. ⁴³ Psal. 44. ⁴⁴ Osee. 1. ⁴⁵ Isai. 30. ⁴⁶ Isai. 63. ⁴⁷ Psal. 105. ⁴⁸ Agg. 2. ⁴⁹ Isai. 35. ⁵⁰ Zach. 2. ⁵¹ Psal. 138. ⁵² Zach. 4. ⁵³ Ibid. ⁵⁴ Psal. 103. ⁵⁵ Isai. 63. ⁵⁶ Sap. 7. ⁵⁷ Gen. 1. ⁵⁸ Ibid.

enim dixit Deus angelis, faciamus, cum ipsi factores et creatores non sint, nec homo faciendus erat ad similitudinem angeli. De illo ergo dicit, *faciamus*, ut insinuet Trinitatem. De ipso dicit Moyses, *fecit, dixit, vidit*, ut exprimat in tribus ejusdem substantiæ unitatem. Item in Genesi legitur quod Abraham tres vidit et unum adoravit, dicens: *Si inveni gratiam in conspectu tuo, ne transieris seruum tuum*⁶⁹. Præmisit quia tres erant; et ad tres quasi ad unum loquitur, cum dicit: *Domine, ne transeas seruum tuum*. Et ibidem: *Afferatur aqua et laventur pedes vestri*. Ecce plures: *Et apposuit eis mensam, et manducaverunt*. Et in his personarum pluralitatem insinuat. Cum vero subjungit: *Revertens veniam ad te tempore isto, vita comite*, unum esse declarat. Sequitur: *Surgentes autem inde, ibant*, etc. Ecce adhuc tres. Et subjungit: *Dixit autem Dominus: Num celabo ego puero meo Abraham quæ Sodomo facturum sum?* In omnibus his et tres ad Abraham loquuntur et unus, et Abraham ad tres loquitur et ad unum. Et in omnibus habes mysterium Trinitatis et unitatis expressum. Cum autem Dei digitus in sacro eloquio sit virtus Dei, tres trium digitorum nomine et numero designantur. Unde et Isaias: *Quis appendit tribus digitis molem terræ*⁶⁸? Quid per tres digitos potest designari, nisi trinitas personarum? Nam et in Exodo digitus Dei, dicitur virtus Dei. Dicunt enim magi Pharaonis: *Digitus Dei est hic*⁶⁴. Dicant ergo Judæi nobiscum, vel saltem cum magis Pharaonis Spiritum sanctum digitum Dei esse. Noster equidem Messias in Evangelio dicit: *Si in digito Dei ejicio daemonia, profecto venit in vos regnum Dei*⁶⁵. Tres vero digitos tres personas profitebimur in Deo. In Aggæo itaque propheta Patrem et Filium, et Spiritum sanctum verba Domini manifeste exprimunt, cum dicit: *Ego sum vobiscum*⁶³, etc. Ecce Pater, et Verbum ejus, et Spiritus. Item Psalmista: *Emitet verbum suum, et liquefaciet ea, stabit Spiritus ejus et fluent aquæ*⁶⁴. Et illud: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*⁶⁵. Et in Isaiâ: *Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei*, etc. Ecce tria, Dominus, sermo, et Spiritus: Pater, Verbum et Spiritus sanctus scilicet. Unde in Jeremia: *Dixi: A, a, a, Domine Deus. Ipsi dicunt ad me: Nunquid per parabolas loquitur iste*⁶⁶. Ter suspirat et invocat Trinitatem. Supponens vero singulariter, *Domine Deus*, indicat unam trium personarum substantiam. Simile est quod in Isaiâ vox angelorum audita est laudantium Deum atque dicentium: *Sanctus, sanetus, sanctus*⁶⁷. Illa triplex repetitio significat Trinitatem. Subjungens autem, *Dominus Deus Sabaoth*, insinuat unitatem. Et in Psalmo: *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus*⁶⁸. Nugatoria esset triplicatio hujus nominis,

si non contineretur in causa mysterium Trinitatis. Aggæus etiam propheta Trinitatem satis aperte declaravit, dum in eo Deus Pater loquitur de Spiritu dicens, et Filio suo: *Spiritus meus, in medio vestri*⁶⁹. Ecce Pater et Spiritus ejus. Et subjungit: *Quia ecce commovebo cælum et terram, et veniet Desideratus cunctis gentibus*. Et ecce Filius. In Psalmo: *Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis*⁷⁰. Illic apertissime liquet quod Deus in nomine Domini venit. Verba etiam hominis hæc sunt: *Misit de summo et accepit me*⁷¹. E: *Beatus quem elegisti et assumpsisti*⁷². Isaias et Trinitatem in Deo et humanitatem in Filio manifeste declarans, in persona Dei Patris loquitur dicens: *Ecce, inquit, Puer meus, suscipiam eum*, etc.⁷³. Isaias in persona Filii: *Ego primus et ego novissimus*, etc.⁷⁴. Quis hoc unquam veraciter dicere potuit, nisi Deus, qui tamen est a spiritu Dei misus? Et in eodem: *Spiritus Domini super me*, etc.⁷⁵. Illic habes et spiritum, et cum cujus est spiritus, et eum qui Spiritu sancto est unctus. Christus in libro Sapientiæ legens testatur hanc prophetiam eadem die in se ipso completam⁷⁶. In omnibus his natura Patris, et Filii, et Spiritus sancti manifestissime declaratur, ut expressius habeas pluralitatem personarum, unitatem in Deo. Scias quod in Hebræo Deus interdum dicitur *El* et *Adon*: quod *Deus* vel *Dominus* singulariter sonat propter diviniæ substantiæ unitatem. Interdum vero *Eloi* et *Adonai* pluraliter ponitur, et pluralitatem indicat personarum⁷⁷. Singulariter ponitur in exemplo Genesios, quod præmisimus, ubi dicitur: *Locutus est Dominus ad Jacob: Surge*⁷⁸, etc. Illic et nomen Dei, et actus ejus profertur singulariter in Hebræo. Cum autem dicitur: *Et edificavit ibi altare et appellavit nomen loci, Domus Dei*⁷⁹. Ibi apparuit ei Deus, hic et *Deus* et apparuit in Hebræo pluraliter profertur. Ibi enim dicitur *Eloim*, et *inglu* dicitur, quod pluraliter significat, apparuerunt. Si enim singulariter, loqueretur, *El* et *ingla* quæ singularia sunt, posuisset. In libro etiam Samuelis, David laudans Deum sic ait: *Quæ est autem, ut populus tuus, gens in terra*⁸⁰, etc. Hic *Deus*, et *irit*, pluraliter in Hebræo dicuntur *Eloim* et *alon*, quæ pluralia sunt, et significant personarum pluralitatem; *ala* enim singulare est. *Redimeret* vero et *sibi* singulariter proferuntur propter substantiæ unitatem. Item Jeremias⁸¹: *Dominus autem Deus verus est Deus vivens et rex sempiternus*, ponuntur singulariter, in quo substantiæ unitas indicatur. Item Moyses in Deuteronomio: *Scito hodie, et cogita quod Dominus ipse Deus, et non sit alius*⁸². Ibi Dominus sicut in Latino, sic singulariter in Hebræo ponitur. Ubi vero hic dicitur Deus, ibi *Eloim* quod pluraliter sonat in Hebræo profertur. Et ne plurali appellativo plures substantiæ

⁶⁸ Gen. 18. ⁶⁹ Isai. 40. ⁷⁰ Exod. 8. ⁷¹ Luc. 71. ⁷² Agg. 2. ⁷³ Psal. 117. ⁷⁴ Psal. 32. ⁷⁵ Jerem. 4. ⁷⁶ Isai. 6. ⁷⁷ Psal. 66. ⁷⁸ Agg. 2. ⁷⁹ Psal. 117. ⁸⁰ Psal. 17. ⁸¹ Psal. 64. ⁸² Isai. 42. ⁸³ Isai. 47. ⁸⁴ Isai. 61. ⁸⁵ Luc. 4. ⁸⁶ Exod. 6. ⁸⁷ Gen. 35. ⁸⁸ Ibid. ⁸⁹ Il Reg. 7. ⁹⁰ Cap. 10. ⁹¹ Cap. 4.

possent intelligi, adjungitur, *et non sit alius*. Quæ necessitas aut quæ ratio apud Hebræos hanc sociale conjunctionem singularitatis et pluralitatis pariter introduxit, nisi quia volebat Deus et abscondi ad tempus et in suo revelari tempore mysterium Trinitatis? Præterea illud nomen Dei, quod in secretis secretorum apud Judæos ineffabile est, et tetragrammaton dicitur, licet quatuor figurarum, trium tantummodo elementorum *Io, he, vas, he; he*, namque bis ponitur. Si ergo diligenter hoc nomen inspicias; trinum est in Hebræo et unum. Nam si tantum primam et secundam litteram junxeris, scilicet, *Io*, et *he*, unum Dei nomen in Hebræo efficitur. Si vero secundam et tertiam simul ponas, id est *he* et *vas*, habes alterum Dei nomen. Si autem copulaveris tertiam litteram atque quartam, id est *vas* et *he*, habes et tertium. Rursus si omnes simul in ordinem junxeris, tantum invenies nomen unum. Qui ordinavit, ut essent tria nomina, unum nomen ipse te intelligere voluit in tribus personis ejusdem substantiæ unitatem. Item in Numeris ²² Dominus ad Moysen dicit: *Loquere Aaron et filiis ejus*, etc. His benedictionibus sacerdos aliis benedicens protensus ante vultum suum palmas utrasque tenebat. Cum vero dicebat Dominus, quod Hebræo illo quod supra diximus trino et uno nomine exprimebant, tres digitos priores, id est pollicem et indicem atque medium utriusque manus rectum et altius erigebat, et dicto ita Domino digitos remittebat, ut prius. Quid per trium digitorum elevationem melius, quam Trinitatis excellentia mystice intelligi potest? Nota etiam quod in hac benedictione tam solemnī, formam crucis sine qua nulla benedictio sit, apud Christianos signanter expressa est. His tribus digitis, sicut prælibatum est, apprehenditur moles terræ, digitumque Dei, id est Spiritum sanctum quem Judæi pertinaciter negant, magi Pharaonis confessi sunt. Mysterium sanctæ Trinitatis tres solemnitates in Exodo exprimit ²³, solemnitas azymorum, solemnitas primitiarum et solemnitas fructuum collectorum. In Deuteronomio ²⁴ etiam eadem solemnitates præcipiuntur. Prima festivitas azymorum, secunda hebdomadarum et tertia tabernaculorum. In Pascha immolatur. In Pentecoste datur Spiritus sanctus. In scenopegia paternæ majestatis potentia declaratur. Quare diligentius a Judæo qualiter intelligat verba illa Jeremiæ ²⁵ prophætæ: *Pervertistis verba Dei viventis, Domini exercituum Dei vestri*. Ne enim cogatur Trinitatem manifeste confiteri, ibidem verba Dei pervertit. Dicit enim Hieronymus in *Prologo super Genesim*, quod hæc verba quæ ibi in Jeremia leguntur, Latini et Græci codices non habent. Hebræi vero in suis voluminibus ista contra se legunt, et velint nolint, sacramentum Trinitatis annuntiant: Sunt quam plura alia testimonia de personarum

Trinitate, quæ septuaginta Interpretes non transtulerunt, cum tamen essent in Hebraica veritate. Nam, sicut beatus Hieronymus in *Prologo super Genesim* dicit, ipsi de Patre et Filio et Spiritu sancto multa, aut omnia tacuerunt, aut aliter transtulerunt, quod prudenter egisse dicuntur, ne Ptolomæus unius Dei cultor ad cujus petitionem transferebant, plures deos esse præsumeret. Noluerunt etiam fidei arcana vulgare; ideo, cum in Isaia septuaginta Interpretes invenissent de parvulo nato et nobis dato, quod vocaretur *admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis* ²⁷, istorum nominum majestate perterriti, non sunt ausi hunc puerum appellare Deum, sed magni consilii Angelum, quod in Hebraico non habetur.

CAP. VI. Rationes et auctoritates de fide sanctæ Trinitatis.

Aliqua induximus ad confutationem et confusionem Judæi, nunc de Trinitate aliqua inducamus ad ædificationem et solatium Christiani. Joannis evangelistæ qui in sinu Salvatoris cœlestis sapientiæ fluentia potavit ²⁸ verba hæc sunt: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo: Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt* ²⁹. Verba etiam Christi in Evangelio hæc sunt: *Spiritus qui a Patre procedit* ³⁰, ipse de meo accipiet; in quo Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere apertissime docet. Iterum Doctor gentium Trinitatem insinuans dicit: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* ³¹. Pater ex quo omnia, Filius per quem omnia, Spiritus sanctus in quo omnia. Idem Apostolus: *Ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur* ³². Ipse etiam qui veritas est, in Evangelio dicit: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti* ³³. Si ergo Judæus inficiari non potest, quin sapientia et bonitas Dei semper fuerint cum eo, et ipse nunquam sine illis; quis de Trinitate dubitet, cum sapientia Dei ejus et Filius, et bonitas Dei ipsius Spiritus appelleretur? Intelligis quod in mente hominis sunt ratio, memoria et voluntas, et hæc tria sunt una mens; nullum tamen illorum est alterum; quia nec ratio memoria est, aut voluntas, nec memoria voluntas est aut ratio, nec voluntas ratio est aut memoria. In eodem lacte tres proprietates diversæ sunt, serum, caseus et butyrum. In sole tria diversa, scilicet, corpus illud sphericum, calor et splendor, tria illa sunt unus sol, et nullum illorum est alterum. Simplex eremita cuidam Judæo disputanti cum eo, et argumentanti: *Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus; nec Pater est Filius, nec Spiritus sanctus est Filius, ergo Pater et Filius et Spiritus sanctus non est idem Deus*, sic legitur sefellisse; tres plicas enim in cappa sua faciens dicebat: *Hæc plica est pannus, et hæc, et tertia, nulla istarum plicarum est altera,*

²² Cap. 6. ²³ Exod. 8. ²⁴ Cap. 16. ²⁵ Cap. 25. ²⁷ Isa. 9. ²⁸ Joan. 13. ²⁹ I Joan. 5. ³⁰ Joan. 15.
³¹ Rom. 11. ³² II Cor. 12. ³³ Matth. 28.

ergo istæ tres plicæ sunt tres panni. Imo unus pannus. Sancta Trinitas tamen, non similitudinibus aut rationibus discutienda, sed amplectenda est fide. Transcendit eminentiam totius rationis humanæ, sed hoc de illa simpliter sentiamus, quod sacra docent nos eloquia, ut cum Psalmista dicamus: *Juxta eloquium tuum da mihi intellectum* ⁹⁴. Domine, non ultra, non citra, non supra, non contra, sed juxta.

CAP. VII. *Testimonia prophetarum, quod Filius a Patre missus sit.*

Quod autem Deus Dei Filius sit, qui pro nostra salute a Deo Patre missus est, ex his quæ in nostris et Judæorum codicibus assidue leguntur, apertissime liquet. Nam in illa auctoritate quam præmissimus, ubi Sapientia Dei se ante omnia genitam protestatur, in fine verborum concludit dicens: *Et deliciae meæ esse cum filiis hominum* ⁹⁵. Specialiter enim delectatur in illa dilectione, quam nobis exhibuit, ut hominem redimeret homo factus. De eodem Jeremia propheta sic ait: *Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius ab eo: hic omnem advenit viam scientiæ et disciplinæ* ⁹⁶. Et adjungit: *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* ⁹⁷.

CAP. VIII. *Testimonia quod Christus venerit in carne.*

Quod Christus de semine Abrahæ nasceretur, Dominus in Genesi manifestat, dicens ad Abraham, et loquens: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* ⁹⁸. Quæ gentes benedictæ fuerunt in Isaac? Judæi? Nonne præ omnibus populis maledicti sunt a Domino et damnati? Quære ergo alium de semine Abrahæ, in quo omnes gentes benedicantur, et non inventes nisi Christum. *Benedictionem omnium gentium dedit illi Dominus* ⁹⁹, et omnes in eo benedicti sunt a Domino, qui fecit cælum et terram ¹⁰⁰. De hoc semine dicit Isaias: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus* ¹. Hoc omnino de Isaac intelligi non potest. Qua enim potestate, qua scientia, qua virtute nos ab aliquo peccato potuit Isaac liberare? In signum vero, quod Christus nasceretur de successione Abrahæ, fecit Abraham servum suum jurare super femur suum ² quod mandatum ejus impleret, de quaerenda Isaac uxore; jurans enim super Abrahæ femur, intelligebatur jurare non in Abraham vel in Isaac, sed in eo qui erat de femore Abrahæ nasciturus. In ejusdem fidei reverentia ipse Abraham, Isaac, et Jacob ³, atque posterius ejus circumcisionis signum spiritualiter acceperunt, ut ab aliis populis discernere populus, de quo ille cui reposita erat benedictio, nasceretur. Ideo Balaam in libro Numeri ⁴ dicit: *Orietur stella ex Jacob*, etc. Quod etiam Christus de posteritate:

A Abraham nasceretur, habes in Deuteronomio ⁵ ex verbis Moysi ad populum sic loquentis: *Prophetam de gente tua et de fratribus tuis suscitabit Dominus*, etc. Hoc Judæi de Josue, et non de Christo intellexerunt. Ut autem hoc de Christo et non de Josue dictum scias, vide historiæ seriem, nec in aliquo dubitabis. Nam in monte Oreb petierunt filii Israel paulo ante ⁶, ne ultra vocem Domini tam terribilem audirent, et ignem ne morentur aspicerent. Ideo dicit Dominus ad Moysen: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum* ⁷, id est de tribu Juda. Illa enim tribus erat in medio aliarum tribuum constituta. Quod autem vocet eum prophetam, convenit Christo. Josue enim alicubi prophetasse non lego. Christus autem de se ipso dicit: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua* ⁸. Ipse enim de passione, et resurrectione et ascensione sua, de vocatione etiam gentium, et fide Evangelii dilatanda ⁹, de excidio Jerusalem, et multa alia quæ evenisse certum est, prophetavit ¹⁰. Quod autem apponit similem Moysi, insinuat quod Christus, sicut Moyses et non Josue, legem dedit. Iterum cum a Domino dicitur Moysi de Josue: *Ponam manum tuam super eum, et dabis ei præcepta cunctis videntibus* ¹¹, manifeste ostenditur quod Josue Moyse minor esset, utpote cui Moyses manum imponeret. Cum vero superadditur: *Si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum* ¹², etc. Etiam Eleazaro inferior Josue declaratur. Patet ergo, cum in Messia benedicendæ sint omnes tribus terræ, nec Moyse aut Eleazaro possit esse inferior, non ad Josue, sed ad Christum verba hæc pertinere: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem sui* ¹³. Sequitur: *Et ponam* ¹⁴, etc. Nemo qui recte sapiat hæc ad Christum dubitet pertinere, maxime cum verba ejus spiritus et vita sint. Expressius simile habes in eo quod David cogitanti ædificare domum Domino Nathan propheta ei sub persona Domini loquens, ait: *Cum completi fuerint dies tui* ¹⁵, etc. Certum est quod Salomon patre vivente regnavit. Quomodo ergo possunt Salomoni hæc verba convenire: *Cum completi fuerint dies tui et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum* ¹⁶. Id est, Salomonem filium tuum? Sed nec illud quod sequitur convenit Salomoni: *Stabilitam thronum ejus, usque in sempiternum* ¹⁷; quia cito finitum est regnum ejus. Illud etiam a Salomone longe est: *Misericordiam meam non auferam ab eo* ¹⁸. Nam in tertio Regum hæc verba leguntur: *Cum esset Salomon senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos. Colebat autem Salomon Astartem deam Sidoniorum, et Chamos deam Moabitarum, et Meloch idolum Ammonitarum. Igitur iratus est Dominus Salomoni, quod aversa esset*

⁹⁴ Psal. 118. ⁹⁵ Prov. 8. ⁹⁶ Baruch. 5. ⁹⁷ Ibid. ⁹⁸ Gen. 21. ⁹⁹ Eccli. 44. ¹⁰⁰ Psal. 120. ¹ Isa. 1. ² Gen. 24. ³ Gen. 17 et 21. ⁴ Cap. 24. ⁵ Cap. 18. ⁶ Exod. 19 et 20. ⁷ Deut. 18. ⁸ Matth. 13. ⁹ Matth. 16, 18, 20.] ¹⁰ Luc. 19. ¹¹ Num. 27. ¹² Gen. 20. ¹³ Deut. 18. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ II Reg. 7. ¹⁶ Ibid. ¹⁷ Ibid. ¹⁸ Ibid.

mens ejus a Domino Deo Israel ¹⁹. Ideo dicit Dominus : *quia non custodisti pactum meum, dirumpens scindam regnum tuum* ²⁰. Nonne ergo ablata est ab eo misericordia Dei, quem apostatatae permisit, et regnum ejus scidit, et filio ejus auferens, servo dedit ?

CAP. IX. *Testimonia, quod Christus de David nasceretur.*

Quod autem Christus de David nasceretur, habes ex testimonio Jeremiæ dicentis : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus* ²¹, etc. Tempore Jeremiæ mortui jam erant David, Salomon, Ezechias, et omnes sancti, et justii reges, nec inveniens, o Judæe, cui alii possit hoc convenire quam Christo. Quod dicit : *Ecce dies veniunt*; hoc ad tuum Messiam, quem venturum somnias, pertinere non potest. Jam enim transiit tempus, quod Messiae venturo propheta præfixit. Item David : *Juravi David servo meo* ²², id est immutabiliter et sine conditione promisi usque in æternum, præparabo semen tuum et sedem tuam in generationem et generationem. Hæc Salomoni convenire non possunt; sed Christo, qui regnaturus est in æternum.

CAP. X. *Testimonia quod Christus de gentibus nasceretur.*

Quod vero Christus de gentibus nasceretur, colligere potes ex verbis Isaiaë dicentis : *Emitte, agnum, Domine, dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiaë Sion* ²³. Desertum gentilitas : Ruth vero, petra deserti ²⁴; eo quod fuerit Moabitibus, quasi dicat : *Ex te egredietur agnus, qui tollet peccata mundi et dominabitur universo orbi*. Ruth equidem de Booz genuit Obeth, Obeth Jesse, Jesse autem David; de David autem Christus ²⁵. Audi iterum Isaiaem apertius declarantem quod Christus vocaret ad finem Judæos et gentes : *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob* ²⁶, etc. Iterum Isaiaë divinitatem Christi et humanitatem simul insinuat, in persona Dei Patris loquens : *Ecce ego mittam in fundamentis Sion* ²⁷, etc. Nomine lapidis scilicet creaturæ firmæ et stabilis humanitas innocentissima Christi designatur. In eo autem, quod dicit : *Qui crediderit in eum, non confundetur* ²⁸, vera divinitas illius exprimitur. Si enim Christus homo esset, et non Deus, in eum credere idololatria esset. Si autem Judæus ad litteram hoc intelligit aut credit, in lapidem et tanquam idololatra condemnabitur; aut hunc lapidem non credet, et testimonio prophetæ confundetur. Christus lapis angularis, reprobatus a Judæis, duos populos, scilicet, Judæorum atque gentilem quasi duos diversos parietes cunctavit, sicut Psalmista commemorat : *Lapidem quem repronaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli* ²⁹. Christi divinitatem Isaiaë manifeste decla-

rat : *Labor, inquit, Ægypti et negotiatio Æthiopiæ* ³⁰, etc. Cum hæc, nec puro homini, nec Deo puro possint adaptari, aut ostendat Judæus cui ista convenient, aut mendacii prophetam arguat, aut eundem esse Deum et hominem recognoscat. Salvator idem est quod Christus, quem ideo propheta dicit Deum absconditum. Prius enim absconditus fuit in sinu Patris, postea in utero matris, in præsepio, in sepulcro, et etiam in sacramento altaris. Nec verba hæc Cyro regi Judæus ascribat, nec enim Cyrus, aut alius rex præter Christum Deus est absconditus, aut apertus. Alii secundum visum vel auditum judicant; Christus autem qui summa justitia et summa sapientia est, judicat in se ipso, testante Isaia qui dicit : *Non secundum visionem oculorum judicabit; neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ* ³¹. Et ut ejus potentia omnem hominum potentiam præcellere declaretur, adjungit : *Et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium*. Solius equidem Dei est Antichristum destruere, et non secundum verba, sed secundum corda et merita homines judicare.

CAP. XI. *Quod Christus in propria persona venit.*

Quod autem Christus, sicut a patriarchis optatus, et prænuntiatum a prophetis fuerat, in propria persona venerit, Dominus per Isaiaem aperte insinuat, dicens : *Propter hoc, inquit, sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum* ³². Ac si dicat : Ego qui loquebar in prophetis, carnem sumo et venio : Unde ad adventum ipsius idem propheta nos invitavit et dicit : *Præparare, Israel, in occursum Domini Dei tui, quia venit* ³³. Sic habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis ³⁴. Ipse est, o Christiane, qui tibi de se in Evangelio dicit : *Ego sum lux mundi* ³⁵. Hic est parvulus, qui, testimonio Isaiaë, *Natus est nobis, et filius datus est nobis, admirabilis, consiliarius, Deus fortis* ³⁶. Et adjungit : *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis*. Et ut plenius honorem accumularet : *Amodo, inquit, et usque in sempiternum*. Indica mihi, o Judæe, quis puer ille nobis natus, aut filius nobis datus, quem Isaiaë asserit Deum et ejus imperium sempiternum ? Item vero propheta et Christi potentiam et passionis suæ ignominiam manifestans : *Ecce, inquit, puer meus elevabitur, et exaltabitur* ³⁷, etc. Hieronymus sic exponit, quod reges et sapientes hujus sæculi continebunt os suum, id est non obloquentur, sed consentient legi Christi, qui gentes asperget suo sanguine et baptismo : et quibus non fuit de eo nuntiatum, ipsi videbunt et intelligent, sicut Veritas in Evangelio dicit : *Beati qui non viderunt, et crediderunt* ³⁸.

¹⁹ III Reg. 11. ²⁰ Ibid. ²¹ Jer. 32. ²² Psal. 88. ²³ Isa. 28. ²⁴ I Petr. 2. ²⁵ Psal. 117. ²⁶ Isa. 45. ²⁷ Joan. 8. ²⁸ Isa. 9. ²⁹ Isa. 52. ³⁰ Joan. 20.

³¹ Isa. 40. ³² Ruth. 1. ³³ Matth. 1. ³⁴ Isa. 49. ³⁵ Isa. 11. ³⁶ Isa. 52. ³⁷ Amos 4. ³⁸ Isa. 9.

CAP. XII. Quod Christus esset Deus et homo de A
semine Abraham.

Semen Abrahamæ³⁹ seu germen Domini Christus in sacro eloquio sæpe dicitur, sive fructus. Unde Isaias : *In die illa erit germen Domini in magnificentia, et gloria et fructus terræ sublimis*⁴⁰. De hoc fructu dicit Psalmista : *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum*⁴¹. Et insinuans gloriam fructus, adjungit : *Justitia ante eum ambulabit et ponet in via gressus suos. — Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna*⁴². Quis est iste fructus, cujus justitia et pax datur, quandiu luna est duratura? Psalmista miratur posse suaderi homini quod Christus in ea sit natus civitate, seu Synagoga quam fecit. Dicit enim : *Nunquid uliquis homo dicit*⁴³, id est persuadebit, scilicet Synagoga, hoc miraculum tam stupendum, ut unus et idem in ea civitate Dei, de qua gloriosa dicta sunt et natus sit homo, et ipse eam fundavit tanquam Deus⁴⁴? Quasi diceret : Hoc Judæo, nisi divina virtute persuaderi non potest. Propterea Isaias exclamat et dicit : *Domine, quis credidit auditui nostro*⁴⁵? Vere divinitus persuaderi potest, quia Dominus narrat in scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in ea⁴⁶, id est in Synagoga, quibus datæ sunt prophetiæ, et quibus specialiter promissus est Christus. O civitas Dei, habitatio in te sicut lætantium omnium! Qui enim habitat, et perseverat in fide Christi, lætabitur in æternum. Rursus Jeremias : *Hic est Deus noster*⁴⁷, etc. *Post hoc*, id est, postquam legem dederat in tetrivis visus est, et cum hominibus conversatus est⁴⁸. Et si non invenit alium, præter Christum; velit perditus, ne perdat, ipsum confiteri nobiscum. Nec murmuret Judæus verba hæc esse Baruch, et non Jeremiæ. Verba enim hæc Baruch de ore Jeremiæ accepit, sicut notarius illius, et scripsit. Unde in eodem Jeremia⁴⁹ legitur : *Vocavit ergo Jeremias Baruch fictum Neria, et scripsit Baruch ex ore Jeremiæ in volumine libri omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum Dominus*. Daniel de adventu Christi, de oblatione ejus ad mortem, de ascensione et glorificatione, sic scripsit : *Vidi in visione, et ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat*⁵⁰ Ecce adventus. *Et oblatus est Antiquus dierum*⁵¹ Ecce passio. *Oblatus est enim, quia voluit*⁵². *Et data est ei potestas æterna*⁵³. Ecce resurrectio. Ipse enim resurgens discipulis suis dicit : *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*⁵⁴. Vide ergo, Judæe, si alii hominum quam Christo hæc verba conveniunt, ut in nubibus cæli quasi filius hominis veniat, et offeratur Antiquo dierum, id est æternæ Patri, ut sit potestas ejus æterna, et regnum, quod non corrumpatur. Idem Daniel refert de tribus pueris in

fornace, et quod quartus inter eos quasi filius hominis erat⁵⁵ : *Hic est lapis abscissus sine manibus*⁵⁶, id est, absque coitu et humano semine de utero virginali conceptus, qui contritis omnibus regnis, factus est mons magnus, terramque universam complevit. O Judæe, intellige quam manifeste prænuntiat Christi adventum et nativitatem Daniel in tertia visione. Nabuchodonosor viderat statuam cujus caput erat aureum, pars corporis sequens argentea, tertia pars ænea, quarta partim testea, partim ferrea. Exponit Daniel regnum Nabuchodonosor, scilicet regnum Babyloniorum aureum; regnum Medorum atque Persarum argenteum, regnum tertium, Alexandri scilicet Macedonis æneum, tum propter famæ sonoritatem, tum propter Græci sermonis facundiam; regnum etiam quartum, scilicet Romanorum ferreum appellat, quia regnum illud omnes nationes domuit et oppressit. Pedes etiam et digiti statui quam describit ex parte ferrei et ex parte fictiles erant, quia quanto fortius regnum illud ab initio fuit, tanto nunc turpius a prima virtute degenerat et quadam fracta imbecillitate vilescit. In fine istorum regnorum auri et argenti, æris et ferri, *abscissus est lapis sine manibus*, id est sine opere humano; iste lapis crevit in montem magnum, et confregit atque contrivit statuam. Vide, Judæe, quam gloriose magnificatus est Christus, lapis ille quem reprobasti, quomodo implevit orbem, et majestate ejus repleta est terra⁵⁷? Vide ne offendas in hunc lapidem⁵⁸; qui enim in eum offenderit, confringetur⁵⁹; super quem vero ceciderit, conteret eum. Ecce in Daniele⁶⁰ *lapis abscissus sine manibus*, in Isaia⁶¹ *Emmanuel de virgine conceptus*. In Psalmo Deus descendens in virginem *sicut pluvia in vellus*⁶². Ipsa enim est porta semper clausa, et tamen princeps ingreditur et egreditur per eam, sicut testatur Ezechiel, dicens⁶³ : *Converti me ad portam sanctuarii exterioris, etc.* Super hunc locum dicit Isidorus : *Genitalia muliebria, portæ dicuntur, quia partui clauduntur et aperiantur*. Unde Job⁶⁴ : *Qui non clausit portas ventris qui me portavit, sedebat in porta*, id est in utero virginis, *et comedet panem*, id est Dei faciet voluntatem, juxta illud : *Habeo panem manducare, quem vos nescitis*⁶⁵. Et illud : *Cibus meus est voluntatem Patris mei facere*⁶⁶. Item matris Dei virginitas in Isaia manifeste declaratur, cum dicitur : *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*⁶⁷, etc. Quid significat, o Judæe, hæc locutio, *nobiscum Deus*⁶⁸, nisi homo Deus, cum ipse conceptus et natus sit ad hoc, ut sit nobiscum et sit Deus? ostende nobis aliquem conceptum de aliqua et natum sive virgine, sive alia, qui sit nobiscum Deus; et quia non invenis alium, crede in istum. Præterea quod signum, quod miraculum esset, si

³⁹ Joan. 8. ⁴⁰ Isa. 4. ⁴¹ Psal. 84. ⁴² Psal. 71.
⁴³ Baruch. 3. ⁴⁴ Ibid. ⁴⁵ Jer. 36. ⁴⁶ Dan. 7.
⁴⁷ Dan. 2. ⁴⁸ Isa. 6. ⁴⁹ Isa. 28. ⁵⁰ J Petr. 2.
⁵¹ Cap. 5. ⁵² Joan. 4. ⁵³ Ibid. ⁵⁴ Isa. 8. ⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Psal. 86. ⁵⁷ Ibid. ⁵⁸ Isa. 53. ⁵⁹ Psal. 85.
⁶⁰ Isa. 53. ⁶¹ Ibid. ⁶² Dan. 7. ⁶³ Matth. 28. ⁶⁴ Dan.
⁶⁵ Cap. 2. ⁶⁶ Cap. 8. ⁶⁷ Psal. 71. ⁶⁸ Cap. 44.

alia quam virgo conciperet et pareret? Hoc signum ergo Deus dedit, quia virgo peperit. Super hunc locum Hieronymus dicit: « Quando dicitur, o Judæe, etc.

Si ergo juvencula vel puella, ut tu mentiris et non virgo pariat, quod signum et quod miraculum erit? Virgo Hebraice *betula* dicitur, quod in præsentis loco non scribitur; sed pro hoc verbo positum est *Alma*, quod omnes interpretes, præter Septuaginta, *adolescensulam* transtulerunt. *Alma* vero apud eos ambiguum est: dicitur enim *adolescensula* et abscondita, id est *apocryphos*. In Genesi ⁹⁹ vero, ubi *Rebecca* dicitur *alma*, *Aquila* transtulit absconditam. *Alma* non solum puella est, virgo nupti apta, sed virgo abscondita, et diligentius custodita, et quæ virorum aspectibus nunquam patuit. Addit etiam Hieronymus se nunquam legisse *alma* in muliere nupta, sed in ea quæ virgo et ætate *adolescensula* et virginitate *integra*. Sequitur: *Butyrum et mel comedet* ¹⁰⁰, cibos scilicet infantiles, ut verus homo non phantasticus cognoscatur. Item *Isaias* de infantia *Salvatoris* et virtute infantis: *Accessi ad prophetissam, et concepit et peperit filium* ¹⁰¹, etc. Stylus hominis est, quo solent homines scribere. Scripsit autem *Isaias*, in hoc volumine, quod nunc legimus. Et quid? Ne puer natus regnum diaboli ulterius patiat? sed ipse spolia fortis armati diripiat. *Prophetissa* hic intelligitur *spiritus prophetiæ*, *Spiritus* autem in Hebræo rumpit genere feminino censetur. Accessit *Isaias* ad spiritum prophetiæ, qui juxta prophetiam *Isaiæ* *Christus* de Spiritu sancto concipitur. Quia vero quidam Judæi astrologorum scientiam profitentur, et eis libentius forte credunt quam suis prophetiis, in libro *Albumasar* legunt, qui longe ante Christi nativitatem editus fuit, et in eo hæc verba expresse inveniunt: « Nascitur primo virginis decano mater, » etc. Hinc habes quid nostra virgo sit; aliam enim invenire non poteris, cui ista conveniant; habes, inquam, et quod sub signo virginis nascitura erat et habitura virum, qui eam non tangeret et virgo patrem lactatura. Et vide, quia Christiani, astrologiæ ignari, dum sol in virgine est, adhuc nativitatem Virginis celebrant annuatim. Item assumpti hominis sanctificatione describitur in eodem propheta cum dicit: *Egredietur virga de radice Jesse* ¹⁰², etc. Ultimum ad verba refertur, et ad caput cætera dona. Nec te moveat verbum illud: *Ego Dorminus creavi eam* ¹⁰³; illum qui se vocat vermem, qui se ipsum fecit carnem creatam, quem terra genuerit, ipsum non abhorreo dicere creaturam. *Aperiat*ur, dicit propheta, *terra, et germinet Salvatorem* ¹⁰⁴, *veritasque de terra orta est, et justitia de cælo prospexit* ¹⁰⁵. Quod autem in Psalmo legitur: *Descendet sicut pluvia* ¹⁰⁶, etc. Notatur Christi conceptio de sanctificatione Spiritus sancti, qui virginitatem non abstulit sed sacravit. Hic est filius hominis, de quo

A dicitur in Psalmo: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ; et super filium hominis, quem confirmasti tibi* ¹⁰⁷. Merito autem dicitur filius dexteræ Dei qui sedet a dextris Dei ¹⁰⁸.

CAP. XIII. Testimonia de loco et tempore nativitatis Christi.

Quod autem *Christus* nasceretur in *Bethlehem*, *Michæas* ¹⁰⁹ quandoque prædixerat: *Et tu Bethlehem Ephrata*, etc. Dicat mihi Judæus quis sit, quem propheta prædixit nasciturum de *Bethlehem* et cujus egressus est, sicut ipse dicit: *Exivi a Patre, et veni in mundum* ¹¹⁰. Et Psalmista de eodem: *A summo cælo egressio ejus* ¹¹¹. Tempus autem nativitatis Christi *Jacob* manifestat in Genesi dicens: *Non auferetur sceptrum de Juda* ¹¹², etc. Revolve historias et invenies *Sedechiam* ultimum regem fuisse de tribu *Juda* ¹¹³, postea vero fuerunt duces de tribu usque ad *Herodem* filium *Antipatri*. Dic ergo mihi, perditissime Judæe, si a tempore *Saulis* rexit aliquis populum *Israel*, sive rex, sive dux, qui non esset Judæus, usque ad *Herodem*? Ipse vero gentilis, et ideo alienigena fuit. Nemo autem dubitat, quod sub ipso natus est *Christus* ¹¹⁴. Aut ergo *Jacob* reprehende mendacii, aut ejus prophetiæ consenti et confitere venisse *Christum*, qui a tuo patriarcha prædictus est exspectatio gentium. Rursum Christi adventus, non solum per *Danielem* prophetatus, sed eidem in decima visione *Danielis* per *Gabrielem* archangelum prænuntiatus et promissus. Verba vero *Gabrielis* sunt hæc: *Daniel nunc egressus sum ut docerem te: tu ergo advertite* ¹¹⁵, etc. *Gabriel* tertium tempus assignat, in quo unendus est *Sanctus sanctorum*, et impleantur prophetiæ, quas videmus completas in *Christo*. Omnes enim prophetæ de ipso locuti sunt, et ut peccatum deleatur morte scilicet Christi, quam statim nominat. Unde damnabiliter *Messiam* exspectant, qui omnia hæc in *Christo* completa desiderant. Et adjungit *Angelus*: *Scito ergo et advertite, ab exitu sermonis* ¹¹⁶, etc. *Audiat* Judæus occisionem Christi, et videat Christi populum paratum ad omnia supplicia mortis, antequam neget *Christum*; videat desolationem suam, videat cessare unctionem *Judæorum*; et sciat venire *Messiam*. Sequitur: *Civitatem et sanctorum dissipabit Dominus* ¹¹⁷, etc. Attende, Judæe insipiens et sponte infelix, quia tempus quod præfixit angelus jam diu elapsum est. Acciderunt civitati tuæ omnia quæ prædixit, nec jam tempora visitationis divinæ in mendacio somnias. Diu est enim quod tua desolatio jam incœpit, præfixa tempora transierunt, et captivitas tua, quousque convertaris ad *Christum*, finem ulterius non habebit. Vides ablatum tabernaculum, templum subversum, cœremoniis finem positum, et impletum est in populo tuo quod *Osee* ¹¹⁸ prædixerat: *Dies, inquit, multos sedebunt filii Israel sine principe, et*

⁹⁹ Cap. 20. ¹⁰⁰ Isa. 7. ¹⁰¹ Isa. 8. ¹⁰² Isa. 11. ¹⁰³ Isa. 45. ¹⁰⁴ Ibid. ¹⁰⁵ Psal. 84. ¹⁰⁶ Psal. 71. ¹⁰⁷ Psal. 79. ¹⁰⁸ Hebr. 1. ¹⁰⁹ Cap. 5. ¹¹⁰ Joan. 16. ¹¹¹ Psal. 18. ¹¹² Gen. 49. ¹¹³ IV Reg. 26. ¹¹⁴ Matth. 1. ¹¹⁵ Dan. 9. ¹¹⁶ Ibid. ¹¹⁷ Ibid. ¹¹⁸ Cap. 3.

sine altari, et sine ephod et sine teraphin. In historia A legimus ⁹⁹ quod Azarias, filius Ebeth, factus in se Spiritu Dei coram rege Asa et exercitu ejus, hæc inter cætera prophetavit: *Transibunt multi dies in Israel, etc.* Testimonio Bedæ hæc septuaginta hebdomades distinctæ per septem annos, quadringentos et nonaginta annos insinuant. Ab exitu hujus sermonis usque ad Cyrum fuerunt septem hebdomades. Sexaginta vero duæ a Cyro usque ad Titum, et una hebdomada obsidionis, id est infra impletum septennium, quo civitas obsessa est a Tito, defecit hostia et sacrificium, et in templo visa est desolatio abominationis; quia in templo visa est desolatio abominationis; quia in templo imago Cæsaris est collocata, in ultionem illius verbi: *Non habemus regem nisi Cæsarem* ⁹⁹; ut cogerentur habere pro Deo, quem prætuleraut Salvatore suo. Non moveat quemquam, quod prius ponit septem hebdomades et postea septuaginta; Hebræum enim idioma est. Nam cum Latinus dicat Abraham vixit centum septuaginta et quinque annis ⁹¹, Hebræus e diverso dicit quinque et septuaginta et centum. Cui ergo constet numerum istarum hebdomadarum jam completum, nec in sacro cloquio majores inveniri hebdomades, constat cessasse Judæorum unctiorem et Messiam venisse. Notandum autem quod cum hanc captivitatem duæ aliæ captivitates præcesserint, quærendum est a Judæis quæ causa sit hujus tam longæ et interminabilis captivitatis. Idololatria enim duarum præcedentium causa fuit. Nam hæc prophetæ testantur; illi etiam negare non possunt, cum in ipsis captivitatibus idola coluisse legantur. Cum ergo, postquam de Babylonia redierunt, non inveniantur idola coluisse, tam gravis offensæ et tantæ dispersionis et tam longæ captivitatis, nec Judæus, nec alius causam aliam invenire potest, quam iniquitatem in Jesum Christum Dei Filium, invidia instigante, commissam. Sicut enim certum est quod juste judicat Deus, et major et diuturnior est ista captivitas, quam Babylonica; major ab eis assignari debuit offensæ. Hieronymus super Osee quæstionem hanc movet, et aliam causam quam Christi crucifixionem invenire non potest; Josephus tamen in octavo decimo *Antiquitatum* libro scripsit, Jerusalem propter interfectionem Jacobi fuisse destructam, sed totum redundat in gloriam Salvatoris. Jacobus enim a Judæis de pinnaculo templi præcipitatus pertica fullonis excerebratus est, quia perhibebat Christo testimonium veritatis. Adhuc tamen quæritur, quæ tam desperatæ captivitatis causa fuit; quia Josephus hoc non solvit.

CAP. XIV. *Quod impleta sunt desideria prophetarum de Christo.*

Si vero attendas desideria prophetarum de Chri-

sti adventu certasque Dei promissiones, non poteris dubitare venisse Messiam, dicit Isaias: *Utinam dirumperes caelos, et descenderes, a facie tua montes defluerent* ⁹²! Et post pauca subjungit: *Descendisti, et a facie tua montes fluxerunt* ⁹². Hieronymus hæc dicit, quia propheta rogaverat Deum, seque intelligens exauditum, et quod in proximo complenda erant desideria prophetarum, subjungit: *Descendisti, quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* ⁹³, et sic increduli et superbi defluerunt, quia deficientes in se in viam fidei cucurrerunt. Item Dominus in Zacharia ⁹⁴: *Gaude et lætare, filia Sion, etc.* Judæus hic non responderit, quia respondere non poterit. Et Isaias: *Consurge, consurge, induere fortitudinem, brachium Domini* ⁹⁵, etc. Quasi dicat: Sicut per mare Rubrum liberasti, ita nunc libera per baptismum. Idem Deus Pater loquitur in eodem: *Audite, inquit, me duro corde, et qui longe estis* ⁹⁷, etc. Jam effluerunt anni mille ducenti, ex quo Christus salus nostra natus est, tu vero, Judæe, adhuc exspectas. Ubi est ergo quod prædixerat Deus, quod non moraretur salus ejus, et cito fiet in Sion et in Jerusalem. Cui magis credendum est, Deo an tibi? Dixit Deus quod non moraretur salus, et quod dixerit, jam implevit, transacti sunt mille anni. Tu vero, qui post promissionem Dei jam exspectasti mille annis, quousque exspectabis? Prophetæ David erat gravis Christi dilatio, cum dicebat: *Domine, inclina caelos tuos et descende; tange montes et fumigabunt* ⁹⁸. Et illud: *Qui sedes super cherubim, manifestare coram Ephraim, Benjamin, et Manasse* ⁹⁹, id est omnibus innotescere. Et illud: *Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos* ¹⁰⁰. Et illud: *Deus, judicium tuum regi da* ¹. Et quasi exaudisset orationem David, dicit: *Posui adjutorium in potente, et exaltavi de plebe mea* ². Et iterum: *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ* ³. De David non potes intelligere ista. Multi enim reges eo tempore fuerunt potentiores et excellentiores in terra; sed nec primogenitus Dei fuit, quod soli Christo convenit, qui primogenitus in multis fratribus fuit, et fecit nos per adoptionem fratres suos et Dei filios, hæredes Dei, cohæredes autem suos ⁴.

CAP. XV. *Testimonia legis et prophetarum quod Christus in humilitate venturus sit.*

Homo per superbiam cecidit ⁵, Christus hominem redempturus humilis venit, et de humili virgine natus, de humilibus et simplicibus apostolos elegit ⁶, per quos confunderet sapientiam et superbiam hujus mundi ⁷. Unde Zacharias ⁸: *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel, etc.* Mons a monte humiliatur, id est a Christo diabolus, et gratia gratiæ coæquatur, dum ea quæ in Veteri Testa-

⁹⁹ II Par. 15   ⁹⁰ Joan. 19.   ⁹¹ Gen. 25.   ⁹² Isa. 9.   ⁹³ Ibid.   ⁹⁴ Joan. 1.   ⁹⁵ Cap. 2.   ⁹⁶ Isa. 51.
⁹⁷ Isa. 46.   ⁹⁸ Psal. 143.   ⁹⁹ Psal. 79.   ¹⁰⁰ Ibid.   ¹ Psal. 71.   ² Psal. 88.   ³ Ibid.   ⁴ Rom. 8, Gal. 4.
⁵ Gen. 5.   ⁶ Matth. 4.   ⁷ I Cor. 1.   ⁸ Cap. 4.

mento promissa sunt, in Novo complentur. Item de A humilitate Christi Zacharias * propheta loquitur, dicens : *Exulta satis, filia Sion*, etc. In tota lege, quam legis non intelligis, o Judæe, non invenies regem aliquem Jerusalem super asinam et pullum asinæ sedisse, cujus potestas fuerit a mari usque ad mare. Non solum autem de adventu Christi, sed et de Præcursore adventus illius, Joanne Baptista prophetaverunt antiqui, videlicet Malachias ¹⁰. *Ecce ego mitto Angelum meum*, etc. Non dicit propheta, postea veniet, sed dicit *statim*; ex quo scis Joannem Baptistam venisse, scias et Christum sine dilatione secutum fuisse. *Ecce venit, dicit Dominus exercituum, et quis poterit cogitare diem adventus ejus*¹¹?

CAP. XVI. *Quod Christus dæmonia expelleret, et B miracula faceret.*

De expulsionem dæmonum Zacharias protestatur et dicit : *In die illa disperdam idolorum nomina*¹², etc. Quod autem Christus facturus esset miracula, prædixerat Isaias ¹³ : *Tunc aperientur oculi cæcorum*, etc. Et hoc est quod Christianus in Evangelio legit, dum Christus discipulis Joannis Baptistæ, qui ad eum missi fuerant, dicit : *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis*¹⁴, etc. Item Isaias de miraculis ejus : *Ecce cum justitia regnabit rex*¹⁵, etc. Ex his patet, quam grata sit et segura protectio Christi. De potentia vero Christi loquitur Jeremias, et dicit : *Quis suscitabit justum? Quis ei gentes*¹⁶, etc. Habacuc prævidens Christum cito venturum, ipsum quasi præsentem annuntiat, dicens : *Egressus ejus in salutem populi tui cum Christo tuo*¹⁷.

CAP. XVII. *Testimonia prophetarum, de reprobatione sacrificiorum legalium.*

Loquitur Dominus in Isaias ¹⁸ : *Non te servire feci Jacob*, etc. Amos ¹⁹ de eodem : *Nunquid hostias*, etc. Item Isaias ²⁰ : *Quo mihi multitudinem victimarum*, etc. Et in Psalmo : *Non accipiam de domo tua vitulos*²¹, etc. Item : *Neomenias vestras*²², etc. David in Psalmo : *Sacrificium Deo spiritus*²³, etc. Isaias ²⁴ de eodem : *Ad quem respiciam, dicit Dominus*, etc. In Amos ²⁵ propheta : *Odi*, etc. Micheas ²⁶ de eodem : *Nunquid offeram Deo*, etc. Malachias de eodem ²⁷ : *Non est mihi voluntas in vobis*, etc. Hic non solum legalium reprobatio et abjectio Judæorum, sed et gentium declaratur vocatio. Isaias ²⁸ : *Qui immolat bovem, quasi*, etc. Psalmista in persona Christi : *Sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*²⁹. Vel secundum aliam translationem, *corpus autem aptasti mihi*, ut ex eo immaculatum sacrificium offeram tibi. Legitur in libro Regum Samuelem dixisse : *Nunquid vult Deus holocausta*³⁰, etc. Per

obedientiam quidem voluntas propria, per victimam caro aliena mactatur. Item David : *Quoniam si voluisses sacrificium*³¹, etc. Et illud : *Non in sacrificiis arguam te*³². Et cum præmisisset : *Non accipiam de domo tua vitulos*, etc., adjungit : *Immola Deo sacrificium laudis*³³.

CAP. XVIII. *Testimonia legis et prophetarum de Passione Christi.*

Passio Christi in lege et prophetis multipliciter præfigurata est; eam enim agni paschalis immolatio apertissime figuravit. Diligenter attendas mensem, mensisque lunationem, et horam diei, in qua sacrificabatur agnus, et cætera quæ in agno fiebant³⁴, eadem in Christo videbis impleta. Isaias ³⁵ : *Sicut ovis ad occisionem ductus*, etc., subaudi, ut suam impediret passionem. Habacuc ³⁶ : *Cornua in manibus ejus*. Cornua scilicet crucis : *Ibi abscondita est fortitudo ejus*³⁷. Quis enim tunc crederet Deum esse omnipotentem, hominem tam patienter et humiliter tam crudelia patientem? Item Isaias : *Væ animæ, quia cogitaverunt*, etc. Anima Christi vocatur quandoque populus Israel, juxta illud : *Peccavit anima tua, Deus*³⁸. Item Isaias ³⁹ : *Non erat ei species, neque decor*, etc. Cum Judæus nullum prophetam inveniat, cui verba Isaiæ adaptare merito possit, et videat Christi crucem apud principes terræ et populos gloriosam, tandem revertatur ad Christum, qui per crucis angustias nos redemit. Ipse in Psalmo dicit : *Foderunt manus meas et pedes meos*⁴⁰. Et ut nos a maledicto liberaret, facius est maledictus. Scriptum est enim : *Maledictus omnis qui in ligno pendet*⁴¹. Zacharias ⁴² : *Cum prophetaverit quispiam*, etc. Et post pauca subjungit : *Quæ sunt plagæ istæ*⁴³, etc. Satis apparet ex his quod Judæi, de quorum populo Christus natus est, crucifixerunt eum. Adhuc calcitrant et mendaciter depravant virtutem Passionis Christi, ut impleatur in eis verbum David. loquentis ad Christum : *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui*⁴⁴. Audiant miseri, quid in Isaias ⁴⁵ legatur : *Ut faciat opus suum*, etc. Idem : *Factus est principatus super humerum ejus*⁴⁶, quia ipse in humeris crucem tulit⁴⁷. Quod aperte figuravit Isaac⁴⁸, qui dum ad victimam duceretur, ligna passionis suæ ipse portabat. Zacharias⁴⁹ de passione sic ait : *Framea suscitare super pastorem meum*, etc. Quis est vir Deus exercituum cohærens, nisi Christus Deus et homo, quem Deus Pater pro nobis obtulit, dum super eum frameam, id est persecutionem suscitavit, ovesque dispersit, id est apostolos disgregavit? Audi Dominum in Jeremia ⁵⁰ dicentem : *Tu ostendisti mihi studia eorum*, etc. Et in eodem : *Mittamus lignum in panem ejus*⁵¹, etc. Audi, Judæe, unde tuæ captivitatis origo proces-

* Cap. 9. ¹⁰ Cap. 3. ¹¹ Ibid. ¹² Zach. 9. ¹³ Cap. 55. ¹⁴ Matth. 11. ¹⁵ Isa. 32.
¹⁶ Isa. 41. ¹⁷ Habac. 3. ¹⁸ Cap. 43. ¹⁹ Cap. 5. ²⁰ Cap. 1. ²¹ Psal. 49. ²² Isa. 1. ²³ Psal. 50.
²⁴ Cap. 66. ²⁵ Cap. 3. ²⁶ Cap. 6. ²⁷ Cap. 1. ²⁸ Cap. 66. ²⁹ Psal. 53. ³⁰ I Reg. 15.
³¹ Psal. 50. ³² Psal. 49. ³³ Ibid. ³⁴ Exod. 12. ³⁵ Isa. 53. ³⁶ Cap. 3. ³⁷ Ibid. ³⁸ Habac. 3. ³⁹ Cap. 53.
⁴⁰ Psal. 21. ⁴¹ Deut. 21. ⁴² Cap. 43. ⁴³ Ibid. ⁴⁴ Psal. 65. ⁴⁵ Cap. 28. ⁴⁶ Isa. 9. ⁴⁷ Joan. 19.
⁴⁸ Gen. 21. ⁴⁹ Cap. 13. ⁵⁰ Cap. 41. ⁵¹ Ibid.

serit. Perditionem etiam Judæ Psalmista declarat : *Homo, inquit, pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos; quasi dicat, meus apostolus et conviva, magnificavit super me supplantationem* ⁵⁹, hoc ipsum In cœna per buccellam expressit ⁶⁰. Imo si circa Passionem Christi prophetarum testimonia diligenter inspicias, jam non solum prophetas, sed et Evangelium legis. Quidquid enim in Passione Domini factum est? verba, scilicet, consilia et opera Judæorum, proditorem Judæ, confixionem pedum et manuum, sicut evangelistæ, sicut prophetæ aperte denuntiant, tantoque damnabilior est obstinatio Judæorum, qui sceleris ultionem sentiunt, et adhuc in sua malitia se obdurant. In Psalmo : *Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor* ⁶¹. Et in Psalmo : *Domine Deus salutis meæ* ⁶², et in multis aliis non solum Christi Passio, sed et modus ejus satis aperte describitur. Sepulcrum etiam Christi non tacuit Isaias.

CAP. XIX. *Testimonia de sepulcro Domini.*

Erit, inquit Isaias, *radix Jesse* ⁶³, etc. Signum populorum crux Christi est, quæ cum olim esset exquisitissimum damnati hominis supplicium, hodie facta est securitas et protectio populorum. Ecce quomodo juxta prophetam elevatum est hoc signum, de mortibus latronum translatum est ad frontes imperatorum et principum, ad frontes et capita summorum pontificum. Sine hoc signo nihil tutum est, nihil sanctum. In hoc signo secundum prophetam *Habacuc* ⁶⁴ erat Salvatoris abscondita fortitudo. Ubi autem dicimus, *in signum populorum* ⁶⁵, etc. Septuaginta transtulerant, *resurget a mortuis, ubi princeps sit omnium nationum, et universæ gentes sperent in eo.* Item in Isaiâ verba Patris de Filio : *Dabo impios pro sepultura ejus* ⁶⁶, etc. id est dabo Filio meo gentiles per idololatriam, impios et Judæos in lege et prophetis divites, ut qui pro Judæis et gentibus passus est, omnium sit Dominus et Salvator. Juxta illud : *Postula a me,* etc. ⁶⁷.

CAP. XX. *Testimonia de resurrectione Christi.*

Resurrectionem Christi Zacharias ⁶⁸ testatur, et dicit : *Tu vero in sanguine tuo emisisti victos tuos de lacu, in quo non est aqua;* manifeste indicans quod resurgens et descendens ad inferos eduxit de lacu mortis eos qui in tenebris erant. Item de resurrectione et spoliatione inferni loquitur Dominus per Osee ⁶⁹ et dicit : *De manu mortis liberabo eos,* etc. De hac redemptione loquitur Isaias ⁷⁰, et dicit : *Gratis venundati estis, et sine argento redimemini.* Vere sine argento, quia solo Christi sanguine pretioso. De hac ipsa redemptione iterum dicit Isaias ⁷¹ : *Si posuerit pro peccato animam suam,* etc. Christus

quia laboravit, videbit semen longævum, semen illud de quo ipse dicit : *Exiit qui seminare semen suum* ⁷². Item Osee ⁷³. *Quasi diluculum præparatus est,* etc. Propter matutinam resurrectionem, intulatur vicesimus psalmus, *pro assumptione matutina;* in qua tamen Christus quasi imber temporaneus est et serotinus, quia in tempore retributionis et in vespera hujus vitæ, erit ipse vita et resurrectio nostra. Item Osee ⁷⁴ de eodem : *Venite et revertamur ad Dominum,* etc. Item Psalmista : *Tu autem, Domine, miserere mei* ⁷⁵, etc. Petit homo Christus, quod cum Patre poterat ut Deus. Item : *Exsurge, gloria mea, exsurge, psalterium* ⁷⁶, etc. Caro ejus psalterium est in lætitia angelorum, quæ tanquam cithara reddens sonum facta est lætitia et resurrectio mortuorum. Resurrectionem Christi Isaias ⁷⁷ insinuat, dicens : *Quis est iste qui venit de Edom,* etc. Angelicæ potestates resurrectionis Christi gloriam admirantes aliis angelis dicunt : *Attollite portas, principes, vestras* ⁷⁸, etc. Quærentibus illis : *Quis est iste Rex gloriæ* ⁷⁹? respondent alii : *Dominus fortis* ⁸⁰, etc. Et iterum : *Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ* ⁸¹. Quod autem *formosus* dicitur *in stola sua, et tinctis vestibus de Bosra* ⁸², concordat ei quod sponsus in Canticis ⁸³ dicit : *Patruelis meus candidus est et rubicundus.* Rubicundus in passione, candidus in resurrectione. Item in Isaiâ ⁸⁴ : *Quare ergo indumentum tuum rubrum est,* etc. Hieronymus super hunc locum, ubi dicitur nunc rubrum, in Hebraico legitur, Edom, non loci vocabulum est, sed sanguinis. *Torcular,* inquit, *calcavi solus* ⁸⁵, etc. Torcular autem in sacro eloquio, teste Hieronymo, ponitur pro tormento. Unde Jeremias in lamentationibus suis : *Torcular calcavit Dominus* ⁸⁶, etc. Alios enim dies facit ortus solis. Hunc diem fecit sol justitiæ resurgens a mortuis. Prius enim *oriens ex alto* ⁸⁷, nunc de occasu mortis egrediens ortus est in splendoribus suis Deus Dominus et illuxit nobis. Item in Genesi ⁸⁸ Jacob vocatis filiis suis, ait : *Congregamini, ut annuntiem vobis,* etc. Cum de Juda natus sit Christus, hæc prophetia prædixit manifeste, quod Christus ab aliis Jacob, id est a Judæis adorandus esset; quod a morte resurgens in cælum ascenderet, captivamque captivitatem duceret ⁸⁹. Illa enim quæ prædicta sunt, Judæi convenire non possunt. Ubi enim quod legitur, quod manus ejus fuerunt in cervicibus inimicorum ejus, vel ubi adoraverunt eum fratres sui? Sicut vivificatur catulus leonis ad vocem patris, sic paterna virtute Dei Filius a morte die tertia resurrexit. *Quis suscitabit eum?* Nullus subaudi, nisi ipse qui dicit : *Solvite templum hoc et in triduo* ⁹⁰, etc. Hoc totum notat effusionem sanguinis et mysterium passionis.

⁵⁹ Psal. 40. ⁶⁰ Joan. 15. ⁶¹ Psal. 63. ⁶² Psal. 87. ⁶³ Isa. 11. ⁶⁴ Cap. 3. ⁶⁵ Isa. 11. ⁶⁶ Isa. 53. ⁶⁷ Psal. 2. ⁶⁸ Cap. 9. ⁶⁹ Cap. 15. ⁷⁰ Cap. 52. ⁷¹ Cap. 53. ⁷² Luc. 8. ⁷³ Cap. 6. ⁷⁴ Ibid. ⁷⁵ Psal. 40. ⁷⁶ Psal. 107. ⁷⁷ Cap. 63. ⁷⁸ Psal. 23. ⁷⁹ Ibid. ⁸⁰ Ibid. ⁸¹ Ibid. ⁸² Isa. 65. ⁸³ Cap. 5. ⁸⁴ Cap. 63. ⁸⁵ Ibid. ⁸⁶ Thren. 2. ⁸⁷ Luc. 1. ⁸⁸ Cap. 49. ⁸⁹ Ephes. 4. ⁹⁰ Joan. 2.

CAP. XXI. Testimonia prophetarum de ascensione A Domini.

Habes, o Judæe, Christi passionem, gloriosum ejus sepulcrum, resurrectionem ipsius. Quid ergo exspectas? Omnia completa sunt, quæ de eo scripta sunt per prophetas. Vis de ascensione illius audire? Audi ipsum in Osee ⁸⁵ dicentem: *Ego capiam*, etc., id est de inferno et terra in cælum. De ascensione Domini, dicit Isaias ⁸⁶. *In die illa erit germen Domini in magnificentia*, etc. Et idem: *Nunc exurgam, et sublimabor in cælum* ⁸⁷. Et Habacuc ⁸⁷ de eodem: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo*. In omnibus his ascensio Christi patet. De hoc eodem Psalmista: *Exaltare super cælos Deus, et super omnem terram gloria tua* ⁸⁸. Attende, O Judæe, quod post ascensionem Christi statim in omni terra per apostolos glorificatum est nomen ejus. David ad angelos loquens ait: *Iter facite ei, qui ascendit super occasum; Dominus nomen illi* ⁸⁹? Dic mihi, Judæe, quis nisi Deus est iste Dominus, qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi? Quomodo autem ascenderet, nisi prius descendisset? Credo ergo quia ille qui ascendit et ille qui descendit, prius inclinavit cælos et descendit ut fieret homo; nunc autem ascendit super nubes et super ventos Deus pariter et homo. Sic enim idem Propheta perhibet dicens: *Qui ponit nubem ascensum suum; qui ambulat super pennas ventorum* ⁹⁰. Crede igitur, infelix, quod sicut verus homo ascendit in cælum cum ineffabili gaudio angelorum, ita et venit contra alios infideles terribiliter in judicium. Sic enim testatur idem Psalmographus dicens: *Ascendit Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ* ⁹¹. In jubilo, scilicet angelorum et apostolorum et prophetarum. Et in tuba, id est in judicii manifesta comminatione, angelis dicentibus: *Sic venit ad judicium quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* ⁹². Item in eodem: *Ascendens in altum captivam duxit* ⁹³, etc. Aperi aures tuas, o surde, et intellige quia Christus ascendens in cælum secum captivos eduxit et captivavit infernum. deditque dona hominibus ut essent alii apostoli, alii evangelistæ, alii doctores, alii pastores Ecclesiæ. Vis audire, infelix, fortem diabolus scilicet Christus fortior alligavit, et prædam quam rapuerat, scilicet humanum genus, eripuit? Tu qui legis et non intelligis, quia lecta negligis, audi qualiter duritiam tuam Isaias ⁹⁴ obtundat: *Nunquid, ait, tolletur a fortis præda aut quod captum fuerit*, etc. Recede, miser, ab his qui judicandi sunt quia judicaverunt Filium Dei, ut possis inter Dei filios adoptari ⁹⁵.

CAP. XXII. Testimonia prophetarum de missione Spiritus sancti.

Missionem Spiritus sancti prædixit aperte dicens: *Quæ in cælo sunt quis investigabit* ⁹⁶, etc. Quod autem fluminis impetus, id est torrens Spiritus sancti læ-

tificaverit civitatem, et sanctificaverit templum Dei, Psalmista perhibet, dicens: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* ⁹⁷, etc. Quod autem tanquam fluvius venerit, testatur Isaias ⁹⁸, dicens: *Et timebunt, qui ab occidentibus sunt, nomen*, etc. In hac bina donatione Spiritus sanctus notatur, quod Spiritus sanctus datur communiter in baptismo, postea in confirmatione. Item Dominus in Isaias ⁹⁹. *Effundam aquam super*, etc. Psalmista de eodem: *Emitte spiritum tuum* ¹⁰⁰, etc. Apostoli Christi hæredes tempore passionis infirmati sunt ¹, et dispersi, et postea confirmati ². Item: *Non sunt loquelæ* ³, etc.

CAP. XXIII. Testimonia historiarum Judaicarum et gentilium de resurrectione.

Ea quæ de passione, et resurrectione, et ascensione Christi diximus, non solum miraculorum magnitudine, apostolorum quoque et aliorum, qui omnia hæc viderunt et præsentibus interfuerunt, testimoniis comprobantur; sed etiam historiarum Judaicarum et gentilium multiplici assertione firmantur, ut eo ipso sit robustior contra Judæos professio nostræ fidei, quia veritatis ei testimonium perhibent etiam inimici. In Chronicis enim, ubi agitur de Tiberio Cæsare, et referuntur ea quæ tempore illius acta sunt, legitur epistola directa Tiberio a Pontio Pilato, cujus contenta hæc est:

« Claudio suo Pontius Pilatus salutem. »

« Nuper accidit, quod et ipse probavi, Judæos se et suos posteros in crudelem damnationem per invidiam dejeclisse. Nam cum promissum haberent patrum eorum, quod illis de cælo mitteret Deus sanctum suum, qui eorum rex merito diceretur, iste cum venisset, et vidisset eum cæcos illuminasse, leprosos mundasse, paralyticos curasse, dæmones ab hominibus fugasse, mortuos etiam suscitasse, invidiam contra eum sunt passi principes sacerdotum, mihi- que eum tradiderunt et alia pro aliis mentientes, dixerunt illum magum esse et contra legem eorum agere. Ego autem credidi ita esse, et flagellatum tradidi arbitrio eorum. At illi crucifixerunt eum, et eum mortuo et sepulto custodes adhibuerunt. Ille vero, militibus meis illum custodientibus, die tertia surrexit. Sed in tantum exarsit nequitia eorum, ut darent eis pecuniam dicentes: Dicite, quia discipuli ejus nocte corpus ejus rapuerunt. Verumtamen milites, cum accepissent pecuniam, quod factum est tacere non potuerunt. Nam et illum resurrexisse testati sunt, et se a Judæis pecuniam accepisse. Hæc autem ideo scripsi, ne aliquis aliter referens mentiatur, et existimet credendum esse mendaciis Judæorum. »

Hujus autem epistolæ causa fuit, quia antiquitus moris erat apud Romanos, sicut *Ecclesiastica* refert *Historia*, quod præsides provinciarum, si forte aliquid novi in his quos regebant provinciis accidisset, imperatori vel senatui nuntiarent ne ex his,

⁸⁵ Cap. 5. ⁸⁶ Cap. 4. ⁸⁷ Isa. 53. ⁸⁸ Cap. 3. ⁸⁹ Psal. 107. ⁹⁰ Psal. 67. ⁹¹ Psal. 17. ⁹² Psal. 46. ⁹³ Act. 1. ⁹⁴ Psal. 67, Ephes. 4. ⁹⁵ Isa. 50. ⁹⁶ Gal. 4. ⁹⁷ Sap. 9. ⁹⁸ Psal. 45. ⁹⁹ Cap. 59. ¹⁰⁰ Cap. 44. ¹⁰¹ Psal. 67. ¹ Matth. 26. ² Act. 2. ³ Psal. 18.

quæ gerebantur in orbe, ignorare aliquid viderentur. **A** Tunc Tiberius Cæsar magni favoris suffragio, retulit hanc epistolam ad senatum postulans ut Christus Deus haberetur. Lex enim antiquitus publica erat, ne quis apud Romanos Deus haberetur, nisi esset senatus decreto et sententia confirmatus. Porro senatus receptionem Christi recusavit, indignatus quod non sibi secundum morem prius epistola delata fuisset; sed auctoritatem suam prævenit vulgi sapientia, et edicto constituit Christianos exterminandos ab urbe, Sejano urbis præfecto suscipientibus Christianam religionem obstinatissime resistentem. Tiberius tamen, sicut in *Ecclesiastica Historia* legitur, tenuit sententiam suam, nec adversus doctrinam Christi quidquam molitus est. Hoc autem procul dubio divinitus agebatur, ne divina virtus humanis putaretur assertionibus indigere. De eodem Tertullianus Romanarum institutionum et legum peritissimus in *Apologetico* suo contra gentiles, paucis omissis, hæc refert: « Tiberius ejus tempore nomen Christianum intravit in sæculum, annuntiata sibi ex Syria Palæstina, quæ illi veritatem istius divinitatis revelaverant, retulit ad senatum. Senatus hæc respuit, et in sententia sua mansit Christianorum accusatoribus periculum comminatus. » Hæc Tertullianus. Nos autem prædictis inhærentes factum credimus divinæ dispensationis arcano, quod senatusconsulto reprobatus est, ut quod ad prima fundamenta fidei Christianæ jacienda, non potentes hujus sæculi, nec prudentes assumpsit; sed juxta **C** Apostolum ¹, ut fortia quæque confunderet, infirma elegit, ne fides catholica prudentia vel potentia sæculari videretur ab hominibus approbata. In principio nascentis Ecclesiæ publica malignitate mundus efforbuit, dicente Propheta: *Asiterunt reges terræ* ², etc.

CAP. XXIV. Testimonia Josephi Judæi de Christo.

Josephus quoque Judaicæ captivitatis et antiquitatis scriptor egregius, de Christo, quod per invidiam sacerdotum fuerit crucifixus, et tertia die resurrexerit, manifestissime scripsit, unde Hieronymus ³ in Prologo suo super Josephum: « Josephus, Mattathiæ filius, ex Hierosolymis sacerdos, a Vespasiano captus cum Tito filio ejus relictus est. **D** Hic Roman veniens, septem Libros Judaicæ captivitatis imperatoribus patri filioque obtulit, qui et bibliothecæ publicæ traditi sunt, et ob ingenii gloriam statuum quoque Romæ meruit. » Scripsit autem et alios viginti antiquitatis libros ab exordio mundi usque ad decimum quartum annum Domitiani Cæsaris. Hic in octavo decimo *Antiquitatum* libro manifestissime confitetur propter magnitudinem signorum Christum a Pharisæis interfectum, et Joannem Baptistam vere prophetam fuisse, et propter interfectionem Jacobi apostoli Hierosolymam dirutam. Scripsit autem de Domino in hunc modum.

« Erat autem iisdem temporibus Jesus, sapiens vir, si tamen eum virum nominare fas est; erat autem mirabilium effector operum et doctor hominum eorum, qui libenter ea quæ vera sunt audiunt. Et multos quidem Judæos, multos etiam gentiles sibi adjunxit: Christus hic erat. Hunc, accusatione primorum nostræ gentis virorum, cum Pilatus in crucem agendum esse decrevisset, non deseruerunt eum qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim die tertio iterum vivens secundum quod divinitus inspirati prophetæ vel hæc, vel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerunt. Sed usque in hodiernum diem Christianorum, qui ab ipso nuncupati sunt, et nomen perseverat et genus. »

B Tanto igitur fortior est Christiana fides; quia non solum prophetarum oraculis, sed et Judæorum et ethnicorum, inimicorum Christi, veteribus historicis concorditer et irrefragabiliter firmata est. Ipsa vero quasi granum sinapis, quod prius inter semina fuit minimum, excrevit in arborem magnam. In *Ecclesiastica* narratur denuo *Historia*, quod post Tiberium Caius suscepit imperium, qui Herodem interfectorem Joannis Baptistæ multis suppliciis cruciatum æterno damnavit exilio, sicut Josephus scribit. Hujus temporibus Philo insignissimus scriptor non solum in Latina, sed in Græcorum philosophia florebat præcipuus. Hic apertissime refert, quam gravem et terribilem, pro flagitiis commissis in Christum, Judæi sustinuerunt ultionem. Qualiter autem Pilatus atrociter vexatus fuerit, qui morti Christi consenserat, qualiter etiam Caius templum sanctæ civitatis, quod solum tunc manebat, contaminaverit in templum proprii nominis, ut ædes Jovis nobilissimi novi Dei Cæii vocaretur, et alias innumeras clades omnes luctus tragicos transcendentem in secundo operis sui *De virtutibus* libro vir memoratus exsequitur. Huic autem Josephus consona voce respondens scribit, quod Pilatus missus a Tiberio in Judæam imagines Cæsaris Hierosolymis publice statuit, ut velox ultio sequeretur verbum illud, quod Judæi prædixerant: *Non habemus regem nisi Cæsarem* ⁴.

Idem Pilatus, teste Josepho, commune templi ærarium, quod lingua patria Corbona appellabant, in contumeliam Judæorum per violentiam rapuit, et in aquæductum ædificando expendit. Idem vero Pilatus exilio et exitialibus tormentis afflictus, tanti doloris impatiens, seque transverberans gladio, funestam animam exhalavit. Herodes autem apostolici ordinis persecutor et beati Jacobi interfecto, cum in Cæsaream descendisset, teste Luca, in Actibus apostolorum ⁵, et ad populum declamaret, populusque succlamaret, quod vox Dei esset et non hominis, a Deo percussus est, et scatens veribus expiravit. His et aliis continue sunt afflicti, nec unquam ab eis durissima flagella Domini cessaverunt, usque ad subversionem suæ civitatis,

¹ I Cor. 1. ² Psal. 8. ³ In catalogo script. Eccl. ⁴ Joan. 19. ⁵ Cap. 12.

eosque Deus quadraginta et tribus annis ad poenitentiam misericorditer invitavit; ipsi vero nec moti sunt comminationibus, nec flagellis, sed pertinacius obdurati.

Obsessa igitur Jerusalem a Tito, Vespasiani filio, et in solemnitate Paschali cœpit obsidio, quando turba Judæorum convenerat, justoque Dei judicio tunc ab eis ultio exacta est, ut qui diebus Paschæ Salvatorem nostrum cruentis manibus et sacrilegis vocibus interemerant, eisdem diebus, quasi in unum carcerem conclusi pœnæ feralis exitium, quod meruerunt, exciperent. Concremata est civitas, murus ad solum ductus, omni tempore obsidionis cæsa sunt innumera millia Judæorum. Captivi vero abducti sunt ad nonaginta septem millia. Nobiles et validiores triumphali pompæ reservati sunt. Per singulas autem urbes, per quas Titus remeabat, quidam captivi bestii obiciebantur, vel aliis perimebantur suppliciis, ut ubique innotesceret civitatis desolatio, et Dei manifesta indignatio contra eos. Fessi itaque erant Romani multa cæde; et quia pauci emptores inveniebantur, triginta Judæi pro uno numismate vendebantur. Hoc est templi supremum excidium, quod factum est anno 1102, a tempore quo conditum fuerat, et hoc Christus manifeste in Evangelio prædixerat⁹. Verumtamen, antequam templum exureretur per unum annum supra ipsum cometes apparuit similitudinem gladii ferens, et significans civitatem igne et gladio devastandam. In ipsa etiam Pentecostes solemnitate nocturno tempore sacerdotes ingredienti interiora templi, ut sacrificia offerrent, primum quemdam motum sese sensisse professi sunt, et demum voces angelorum audivisse clamantium: *Transemus hinc*. Hæc frequentius deberent Judæi recollere, et implacabilem Creatoris offensam, atque incomprehensibile suæ gentis exterminium deplorare. Ipsi tamen adhuc in superbia et abusione jactitant genus suum, peculiarem Dei populum se appellant, atque ita legem Moysi magnificent, ut præ illa omnem legem, omnem prudentiam vilipendant. Porro nos, in sequentibus dantes eis uberrimam legendi materiam, omnem ipsis superbiendi causam in perpetuum præcidimus.

CAP. XXV. *Testimonia quod nova lex erat veteri præferenda.*

Quod autem reprobata lege Mosaica, lex evangelica obtinere deberet, ex multis assertionibus prophetarum manifestissime liquet. Unde Jeremias¹⁰: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, etc.* Hic apertissime declaratur quod post primum testamentum, aliud erat dandum, non quale datum est patribus antiquis, quia illud carnale, istud spirituale. Ezechiel¹¹ de eodem: *Suscitabo tibi pactum æternum, etc.* Item Zacharias¹² *Confugient, in-*

quit, *gentes multæ ad Dominum. Lex enim Moysi lata jam fuerat, et ne quis æstimaret longo tempore quo promisit se esse venturum, consequenter adjungit: Prope est justus meus*¹³. Et idem: *Non dicet filius advenæ*¹⁴, etc. Quasi dicat: Lex Moysi, quæ de Sina data est, Judæo actualis, de Sion spiritualis mihi data est Christiano, ut sit una lex et populus. Et adjungit: *Non faciet Dominus avolare*¹⁵, etc. Ipsa lex in prophetis in quibusdam correctæ est. Cum enim in principio legitur: *Fenus tollatur a fratribus*; tamen usura in Psalmo generaliter prohibetur: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*¹⁶. In Evangelio augmentum virtutis exprimitur. Ibi Veritas dicit: *Fenerantini ab his a quibus non speratis accipere*¹⁷, etc. Illic et nova lex insinuat et adventus novi legislatoris exprimitur. In præcepto siquidem charitatis tota virtus legis Mosaicæ consummatur, juxta illud: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis*¹⁸. Charitas enim, sive Evangelii latitudo, non solum ad proximos, sed ad inimicos suos affectus ostendit. De hoc Isaias¹⁹: *Consummatio abbreviata mundabit justitiam*. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio terræ, quia de Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem²⁰. Jerusalem enim quasi umbilicus terræ est, sicut Ezechiel²¹ scribit, dicens: *Hæc dicit Deus: Ista est Jerusalem, etc.* A parte enim orientis est ei Asia, a partibus occidentis Europa, a meridie et austro Libya et Africa, a septentrione Armenia, Persia et Pontus. Amos²² de eodem: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam*. Et Psalmista: *Constitu, Domine, legislatorem*²³, etc. Isaias²⁴: *Omnes sitientes, venite ad aquas, etc.* Quasi dicat: Venite ad legem Evangelii, ut hauriatis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. Si autem non habetis sapientiam vel eloquentiam hujus mundi, quæ per aurum et argentum significantur; erite tamen aquam illam, de qua Christus in Evangelio dicit: *Qui biberit aquam, quam ego*²⁵, etc., significans Spiritum sanctum, quem credentes accepturi erant. Non quæritur a Paulo sapientia vel eloquentia, sed dictum est ei: *Sufficit tibi gratia mea*²⁶. Ipse est, qui dicit: *Gratia salvi facti sumus*²⁷. Et Dominus ad discipulos: *Gratis accepistis, gratis date*²⁸. Vinum et lac significant, justitiam et innocentiam parvulorum. Insinuat igitur Isaias sectandam esse illam sapientiam, quæ non est in foliis verborum, sed in medullis et fructibus sensuum. Nec oportet te transire maria ut legem Domini scias, sed sicut in Deuteronomio²⁹ legitur: *Prope est verbum in ore tuo*. Nulla autem scriptura sic hominem docet, quam misera sit humana conditio, sicut lex evangelica. Reprobatio itaque veteris legis, et institutio melioris non ex iis tantum quas proposuimus pro-

⁹ Luc. 49, Mat. th. 24. ¹⁰ Cap. 31. ¹¹ Cap. 6. ¹² Cap. 2. ¹³ Isa. 51. ¹⁴ Isa. 56. ¹⁵ Isa. 30.
¹⁶ Psal. 14. ¹⁷ Luc. 6. ¹⁸ Psal. 118. ¹⁹ Cap. 40. ²⁰ Cap. 2. ²¹ Cap. 5. ²² Cap. 1. ²³ Psal. 9.
²⁴ Cap. 55. ²⁵ Jan. 7. ²⁶ II Cor. 12. ²⁷ Ephes. 2. ²⁸ Matth. 10. ²⁹ Cap. 18.

phetiis apparet, sed ex ipsius facto Moysi. Cum tamen populo Israel unum Deum adorante Moyses de monte descendens tabulas digito Dei scriptas projecisset de manu sua, et confregisset²⁰; rursus de mandato Domini ascendit in montem, et dedit Deus iterum legem ei in aliis tabulis ad instar priorum præcis²¹. De ipso igitur, quod primæ tabulæ statim fractæ sunt, et secundæ tabulæ legis integræ permanserunt, apertissime figuratum est, quod Deus duas ordinaverit leges, duo constituerit Testamenta, Novum et Vetus; Vetus, quod cessaret in proximo; Novum, quod stabile permaneret. Ideo decem mandata in secundis tabulis scripta sunt, qui numerus signatur per decimam litteram, in qua figura crucis exprimitur. Hanc legem novam petebat Propheta, cum diceret: *Legem pone mihi, Domine*²², etc. Lex equidem vetus non justificat hominem. Neminem enim duxit ad perfectum; interim autem *da mihi intellectum*²³ donec nova lex datur, ut intelligam legem quæ jam posita est, et scrutabor eam, veterem scilicet, quid in ea sit morale, quid mysticum. Si enim tantum ad litteram et non spiritualiter intelligenda est lex vetus, cur tam diligenter scrutanda esset, cum in simplicibus et idiotis pateat sententia litteralis, nisi in ea occulti et mystici sensus essent? cur peteret Propheta revelari sibi oculos cordis ad consideranda mirabilia legis? Cur ita diceret: *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua*²⁴? Intelligebat igitur mandata legis spiritualiter intellecta vivificantia esse, propter quod dicit: *In æternum non obliviscar*²⁵, etc. Item efficaciam et virtutem legis spiritualis insinuat dicens: *Super omnes docentes me intellexi*²⁶, etc. Respondeat mihi, quæso, Judæus, quæ sapientia, quæ utilitas est distinguere in lege, quid de pectore quid de armo, quid de intestinis hodie fiat. Ubi sanguis hircorum aut arietum, ubi effundatur, ubi crementur adipēs, quo deferatur funus cum corio, ubi cineres reponantur, utrum victima caudam habeat, utrum aures, utrum testiculos sectos habeat vel attritos. O quam profunda et quam necessaria est doctrina, quæ nos erudit ne comedamus crocodilos, vespertiones, et talpas! Cum ergo appareat manifeste, quod scientia legis ad litteram, nec sapientem facit, nec vivificet animam; patet prophetam aliam legem concupiscere quæ occulta erat in veteri. Unde Ezechiel²⁷ vidit rotam in medio rotæ, eo quod Novum Testamentum lateat in Veteri. Lex ista declarat, quod illa promisit, et est nova lex expositio Veteris Testamenti. Cessantibus ergo figurativis moralia remanserunt, et in doctrinam Evangelii cum augmento gratiæ transfusa sunt. Unde Leo papa *In præceptis moralibus*: «Nulla, inquit, Testamenti prioris decreta reprobata sunt; sed evangelico magisterio in melius sunt adaucta.

A Perfectiora enim sunt dantia salutem, quam promittentia Salvatorem. » Utrumque igitur sensum legis, o Judæe, attendas, et videbis ad oculum, quod intellectus spiritualis delicias sapientiæ in se habet. Litteralis autem sensus tanquam cortex exterior aridus est et exsanguis. Putas observantiam Sabbati solum corporis otium continere; Christianus autem verum Sabbatum reputat ab omni opere servili, id est ab omni peccato mortali quiescere. *Qui enim facit peccatum, servus est peccati*²⁸. Judæus totam circumcisionis sanctitatem et observantiam in præputatione unius membri carunculæ, id est genitalis, intelligit; Christianus circumcisionem intelligit voluntariam castigationem omnium carnalium sensuum et turpium voluptatum. Hanc spiritualem intelligentiam in figurativis mandatis tam propheta quam lex ipsa frequenter insinuat. Quandoque enim vertitur impossibilitas in his quæ Dominus præcise jubet, et tunc ad spiritualem sensum venire oportet. Cum enim Sabbatum et circumcisio præcise observanda jubeantur a Domino, si octava dies infantis Sabbatum sit, necessitate urgente in Sabbato, sic unum præceptum legis alteri derogat, et quod sic lex intelligenda non sit, ipsa impossibilitas observantiæ probat. Quomodo enim ad litteram potest quis intelligere, quod Moyses in Deuteronomio²⁹ cordis circumcisionem præcepit? Dicit enim: *Circumcidite præputium cordis vestri*³⁰. Cui Ezechiel consonat, dicens: *Omnis alienigena incircumcisus*³¹, etc. Et illud: *Omnes gentes incircumcisæ sunt*³², etc. Nec se per impossibilitatem Judæus excuset, ut dicat non se observare circumcisionem cordis, eo quod in homine vivente expleri non possit. Expleat ergo in aliis membris, in quibus circumcisio fieri potest. Audiant Jeremiam prophetam³³: *Ecce populus hic incircumcisus est auribus*. Super quem locum Origenes dicit: «Cur, inquit, hæc audientes non incidunt aures suas? Quod circumcidantur in auribus volo: eos enim ad nostras allegorias fugere non permitto. » Item Moyses in Exodo³⁴, tanquam indignus mitti a Domino se excusans: *Ego, inquit, incircumcisus sum labiis*. Minus est dignus, teste Moyse, labiis incircumcisus. Ergo dignior est labiis circumcisus. Circumcidant ergo aures et labia ferro. Hoc enim iam possibile non est, quamvis turpe. Audiat igitur Christianus, quod Paulus apostolus peritissimus in utraque lege dicat de circumcisione: *Nos sumus, ait, circumcisio, quoniam Spiritu Deo serrimus, et non in carne fiduciam habemus*³⁵. Et idem: *Non enim qui in manifesto Judæus est*³⁶, etc. Ille ergo spiritualiter et plene circumcisus est, qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem; qui claudit oculos suos, ne videat malum; qui ponit custodiam ori suo ne delinquat in lingua sua; qui pro Christo

²⁰ Exod. 32. ²¹ Exod. 34. ²² Psal. 118. ²³ Ibid. ²⁴ Ibid. ²⁵ Ibid. ²⁶ Ibid. ²⁷ Cap. 1. ²⁸ Joan. 1. ²⁹ Cap. 9 et 30. ³⁰ Jer. 4. ³¹ Ezech. 44. ³² Ibid. ³³ Cap. 6. ³⁴ Cap. 6. ³⁵ Phil. 3. ³⁶ Rom. 2.

abstinet, ne gravetur cor ejus ebrietate aut crapula ⁴⁷; qui lavat inter innocentes manus suas; qui ab omni via mala prohibet pedes suos; qui castigat corpus suum et in servitum redigit ⁴⁸; qui cor suum servat omni custodia, quia ex ipso vita procedit. Ne mireris, o Judæe, si nos, quibus veritas de terra orta est, aliqua quæ in lege tua sunt ad litteram omittimus, cum patres etiam tui quædam, quæ ab ipso Deo fuerant instituta, destruxerint. Nam circumcisio, quam Deus per Moysen districtissime præceperat, diu intermissa est. Unde in Josue ⁴⁹ legitur: *Populus, qui natus est in deserto*, etc. Observatio quoque Sabbati, quod de mandatis maximis erat tempore Machabæorum ⁵⁰, ab omnibus violata est, et omisa. Altare etiam holocaustomatum quod, Domino præcipiente, factum fuerat, a Judæis eodem tempore est destructum. Sanctus etiam rex Ezechias serpentem æneum ⁵¹, quem ad præceptum Domini Moyses erexerat in deserto, confregit. Post apertam Judæorum reprobationem et vocationem gentium, post abolitionem legalium cæremoniarum, post suæ civitatis excidium, post exterminium templi et sacrificiorum, post eorum dispersionem, post iram Dei manifeste implacabilem contra eos, adhuc Judæi et in superbia et in abusione gloriantur, et se præ omni gente magnificent dicentes, quod Dominus eos appellat filium suum et primogenitum suum, quod eos miraculose de Ægypto eduxit ⁵²; quod eis terram gentium dedit ⁵³, et similia. Sed quod gloria eorum sit in abusione ex ipsorum testimoniis patet. Dominus in Isaia ⁵⁴ dicit: *Filios enutrivit et exaltavit, ipsi autem spreverunt me*. Deus inde conqueritur, unde miseri gloriantur. Attende hunc populum, non appellari unigenitum, qui excludat fratres cæteros, sed primogenitum ut ostendat secuturos. Sciat etiam Judæus quod juxta mysterium Scripturarum, non primogeniti accipiunt hæreditatem, sed secundi. Primogenitus fuit Cain; sed Abel munera Deo placuerunt ⁵⁵ Primogenitus Ismael, sed Isaac accepit hæreditatem ⁵⁶. Primogenitus Esau, sed benedictionem patris Jacob supplantator eripuit ⁵⁷. Primogenitus Ruben, sed tamen benedictio seminis transfertur ad Judam ⁵⁸. Itaque illi juxta vocationis ordinem primi fuerunt, et appellabantur caput. Nos secundi, qui dicebamur cauda, versi sumus in caput, et appellamur filii Dei. Quotquot enim susceperunt eum, *de dat eis per eam filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus* ⁵⁹. In eo autem quod gloriantur, quia eduxit eos Dominus de Ægypto ⁶⁰, et pro amore eorum gentes expulit, et regiones gentium dedit eis: sciant, quia contra Amos prophetam, imo contra ipsum Moysen mentiuntur, sicut enim Judæos,

A sic et multos alios populos Dominus de regionibus transtulit; nec eos in terra promissionis propter merita sua, sed propter peccata gentium introduxit. Audiant ergo Dominum in Amos propheta ⁶¹ dicentem: *Nunquid non ut filii Æthiopum*, etc. Et Moyses in Deuteronomio ⁶²: *Ne dicas in corde tuo cum deleverit*, etc. Hæc sunt verba Moysis, ei respondeant, et non mihi.

CAP. XXVI. Testimonia de baptismo.

Ad abstinentiam vitiorum virtutumve custodiam pertinet in veteri lege summa omnium figurarum mandatorum. Novæ autem legis in animarum sanctificationem duo sunt principalia sacramenta, baptismus et eucharistia; quæ sunt in Veteri Testamento multipliciter præfigurata. Zacharias ⁶³ de baptismo sic ait: *In die illa exhibunt aquæ vivæ de Jerusalem*, etc. Per Orientem, significatur populus circumcisionis; per Occidentem populus gentilis, de quibus Dominus in Evangelio dicit: *Venient autem ab Oriente* ⁶⁴, etc. Æstas et hiems sunt prosperitas et adversitas, in quibus solemnitas baptismi non cessat. Quando exierunt aquæ illæ de Jerusalem vel quando exhibunt? Et cum ille nihil certum respondeat, baptismales aquas de Jerusalem exivisse intelligit. Ab illis enim partibus ad nos baptismi gratia emanavit. Isaia ⁶⁵: *Lavamini, mundi estote*. Et idem. *Cum abluerit Dominus sordes filiarum Sion* ⁶⁶, etc. Sanguinem Jerusalem vocat superbiam, et contemptum Judæorum clamantium: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* ⁶⁷. Quod leve est lavatur, quod grave exurit. Unde Joannes Baptista in Evangelio: *Ego vos baptizo in aqua* ⁶⁸, etc. Zacharias ⁶⁹ de eodem: *In die illa erit fons*, etc. Hieronymus de hoc fonte, qui egreditur de domo David: In Ezechiele ⁷⁰ propheta scribitur, quod erumpat fons de domo Domini, et crescat in fluvium, qui appellatur remissionis et indulgentiæ, et pergat ad solitudinem et ad mare, quod nunc vocatur Mortuum, piscesque omnes vivificet. Ex omnibus istis patet, quod de domo David, de terra scilicet Hierosolymorum baptismus incæpit. Quæ est aqua quæ vadit ad mare Mortuum et quæ omnes pisces vivificat, nisi aqua baptismi in quo vivificantur in peccato mortui? Joannes Baptista catechizavit in monte futuri vel venturi ⁷¹. Homo autem veniens baptizavit, baptizaverunt et sui. Hæc domus in Ezechiele ⁷² domus Domini Dei, in Zacharia ⁷³ domus David appellatur. Ipsa est Ecclesia Christi. Ezechiel ⁷⁴: *Cumque me vertissem, ecce in ripa*, etc. Hæc sunt arbores quæ secus decursus aquarum faciunt fructum in tempore suo ⁷⁵. Certum est autem peccata plenissime in baptismo remitti. Idem Psalmista: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* ⁷⁶, etc.

⁴⁷ Luc. 21. ⁴⁸ 1 Cor. 9. ⁴⁹ Cap. 5. ⁵⁰ 1 Mach. 4. ⁵¹ IV Reg. 18. ⁵² Exod. 4. ⁵³ Luc. 13.
⁵⁴ Cap. 1. ⁵⁵ Gen. 4. ⁵⁶ Gen. 16 et 21. ⁵⁷ Gen. 27. ⁵⁸ Gen. 49. ⁵⁹ Joan. 1. ⁶⁰ Exod. 4. ⁶¹ Cap. 9.
⁶² Cap. 9. ⁶³ Cap. 14. ⁶⁴ Matth. 8. ⁶⁵ Cap. 1. ⁶⁶ Isa. 4. ⁶⁷ Matth. 27. ⁶⁸ Luc. 5. ⁶⁹ Cap. 13.
⁷⁰ Cap. 47. ⁷¹ Luc. 3. ⁷² Cap. 43. ⁷³ Cap. 13. ⁷⁴ Cap. 47. ⁷⁵ Psal. 1. ⁷⁶ Psal. 45.

id est Ecclesiam suam per baptismum. Et idem : *A Deus majestatis intonuit super aquas multas* ⁷⁷. Intonuit quando super Christum baptizatum vox Patris audita est : *Hic est filius meus dilectus* ⁷⁸. Mundus in diluvio purgatus est ⁷⁹, et præsignatus est in eo baptismus. In transitu maris Rubri charitas aucta est, et fides confirmata in populo Dei, et persecutionum multitudo subversa ⁸⁰; in quo patet in baptismo per gratiam remissio peccatorum. In veteri lege ⁸¹ per aquas fides matrimonii servati aut læsi probata est. Moyses pulverem vituli aurei misit in aquam, et per potum illius principes idololatriæ comprehendit ⁸². In Hierosolymis erat piscina probatica, quam qui ingrediebatur post motionem aquæ primus, sanabatur ⁸³. Crediderunt etiam Judæi, et adhuc credunt sibi per aquam frigidam peccata dimitti. Unde et ipsi solent in multis baptismatibus exerceri. Nec sine mirabili sacramento Deus super firmamentum aquas constituit ⁸⁴, extunc judicans, quod quandoque mundo aliquid supercælestis gratiæ deberet infundi.

CAP. XXVII. *De sacramento altaris.*

Cælesti providentia dispensante, mirabiliter habuit hominum communis opinio ut in sacrificiorum virtute confideret, futuræque religioni serviret. Erat autem præcipuum in lege ⁸⁵ Domini sacrificium agnus paschalis, qui non solum mactari, sed et manducari præcipiebatur, ad significandum, quod nobis semetipsum daturus erat in pretium et cibum, ad figurandum etiam gratiam liberatoris et misericordiam redemptoris, qui hominem perditum morte sua a peccato et mortis debito liberavit. In sacramento autem altaris vita æterna est, ut impossibile sit digne participantibus æternaliter mori. Hujus sacramenti quasi sacramenta fuerunt panis et vinum a Melchisedech rege et sacerdote oblata ⁸⁶, atque in pane et vino hoc sacrificium celebratur, Christo instituentem, qui est *sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* ⁸⁷. Licet hoc autem sacramentum fuerit in sacrificio Isaac figuratum, aliorumque justorum sacrificiis, oblatio tamen Melchisedech illud expressius figuravit. Quod si Judæus obgrunniat dicens : Melchisedech dedisse panem et vinum Abraham in refectorem illius, non ut Deo sacrificium offerret; audiat Genesis lectionem, ubi post oblationem panis a Melchisedech factam, statim subjungitur : *Erat enim sacerdos Dei altissimi* ⁸⁸. Hæc enim in refectorem ferre potuisset, etsi sacerdos non esset. Sed in eo sacerdotis officium declaratur, cujus est sacrificare, benedicere et decimas accipere ⁸⁹. Figuravit lex sacramentum in pane, et agno, et manna. Panis enim de terra nascitur juxta illud : *Ut educas panem de terra* ⁹⁰. Et : *Veritas Christus de terra orta est* ⁹¹. Agnus immolatus est Chri-

stus, teste Isaia ⁹² : *Sicut agnus ad occisionem ductus est*. Manna de cælo descendit ⁹³ Et Christus dicit : *Descendi a Patre, et veni in mundum* ⁹⁴. Manna non est susceptum a Judæis in ea veneratione quam decuit ⁹⁵. Christus etiam in propria venit, et sui eum non receperunt ⁹⁶.

CAP. XXVIII. *De translatione legis ad gentes, et reprobatione Judæorum.*

Quanta sit excæcatio Judæorum superius ex parte tetigimus, sed quare pertinacius se obdurant, ita ut iniquitas eorum inveniatur ad odium, quædam prælibata recurramus, ut miseram eorum excæcationem plenius intimemus. Loquitur Dominus ad Isaiam, dicens : *Excæca cor populi hujus* ⁹⁷, etc. Isaias ⁹⁸ de eodem : *Miscuit vobis Dominus spiritum soporis*, etc. Sicut enim Christus in Evangelio dicit : *Ego veni in judicium* ⁹⁹, etc. id est Judæi cæcitate incurrant, ut gentium populum vocetur ad lucem. Judæis ergo signatus est liber cujus signacula in Apocalypsi ¹⁰⁰ solvit *leo de tribu Juda*. Per hunc librum sacræ Scripturæ universitas designatur. Hic est liber, qui in Ezechiele ¹ intus et foris, id est spiritaliter et litteraliter scriptus erat. De quo in Psalmo legitur : *In capite libri scriptum est de me* ². Vides apertissime, o Judæe, quod a te, qui litteratus eras, ablata est lex et data est populo gentium, qui legem nesciebant, quia legem ignorabant. Exsecrationem et reprobationem Judæorum Dominus per Jeremiam insinuat dicens : *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam* ³, etc. Quod populum Israel vocat dilectam animam suam, idem est quod alibi dicitur : *Peccavit anima tua, Deus* ⁴. Cum Dominus alibi dicat : *Hæreditas mea Israel* ⁵. Hic dicit se dimisisse hanc hæreditatem et odisse eam, quia dedit vocem suam contra eum, dum clamabat : *Crucifige, crucifige eum* ⁶. Item de eodem : *Dixit Dominus ad me : Si steterit Moyses* ⁷, etc. Attende quod tanta est ira et aversio Dei contra Judæos, ut Moyses et Samuel, familiares amici Dei, non possint reconciliare illos. Dicant ergo mihi quos reconciliatores habituri sint? Forsitan deos suos, quos in Deuteronomio ⁸ Moyses impropereat eis dicens : *Ubi sunt dii vestri*, etc. Amos ⁹ de eodem : *Audite verbum istud* etc. Hæc sententia Dei præcisa est, et spem retributionis aliquam non admittit. Reprobationem Judæicæ gentis et reprobationis causam Moyses in Deuteronomio ¹⁰, protestatur, dicens : *Memento*, etc. In eodem : *Vos vidistis universa quæ fecit Dominus* ¹¹, etc. Si intelligis, intelligentiam non habuerunt, quando Moyses erat cum eis. Dicat mihi Judæus, sub quo duce, vel quando data est eis intelligentia legis? Irremediabilem eorum plagam indicans Isaias ¹² : *Non est, inquit, circumligata neque curata medicamine, neque fota oleo*. Desolationem quoque

⁷⁷ Psal. 28. ⁷⁸ Math. 17. ⁷⁹ Gen. 7. ⁸⁰ Exod. 13. ⁸¹ Lev. 15. ⁸² Exod. 32. ⁸³ Joan. 5. ⁸⁴ Gen. 1. ⁸⁵ Exod. 12. ⁸⁶ Gen. 14. ⁸⁷ Psal. 109. ⁸⁸ Gen. 11. ⁸⁹ Exod. 12 et 16. ⁹⁰ Psal. 103. ⁹¹ Psal. 84. ⁹² Cap. 53. ⁹³ Exod. 16. ⁹⁴ Joan. 16. ⁹⁵ Num. 11. ⁹⁶ Joan. 1. ⁹⁷ Isa. 6. ⁹⁸ Cap. 29. ⁹⁹ Marc. 4, Joan. 9. ¹⁰⁰ Cap. 5. ¹ Cap. 2. ² Psal. 39. ³ Jer. 12. ⁴ Habac. 2. ⁵ Isa. 49. ⁶ Joan. 19. ⁷ Jer. 45. ⁸ Cap. 32. ⁹ Cap. 5. ¹⁰ Cap. 9. ¹¹ Deut. 29. ¹² Cap. 1.

Judaicæ gentis perpetuam metaphorice idem propheta describit, per vineam, quæ debuit uvas facere et fecit labruscas, cujus sepem Deus abstulit, ut spinas et vepres germinaret ¹². Mandavit itaque nubium desuper ¹³, id est prophetis, ne pluerent super eam. Pluviam voluntariam abstulit eis Deus ¹⁴, gratiam scilicet bonæ, voluntatis, et rorem misericordiæ suæ, ut sint sicut montes Gelboe, super quos nec ros, nec pluvia cadit ¹⁵. Idem de reprobatione Judæorum, et conversione gentium: *Liga testimonia, signa legem in discipulis meis* ¹⁷, etc. Liga et signa testimonia legis a Judæis, ut non intelligant; et assigna eam discipulis Christi. Jeremias ¹⁸ de irreparabili desolatione Judæorum dicit: *Conteres lagunculam in oculis virorum*, etc. Ecce plaga sine remedio. Idem: *Propterea ecce ego tollam vos portans* ¹⁹, etc. Non solum a Christianis, sed etiam a paganis, Judæis improperatur quod occiderunt Dominum Deum suum. Psalmus de eodem: *Fiat habitatio eorum deserta* ²⁰. Amos ²¹ propheta de eodem: *In die illa deficient virgines pulchræ*, etc. Idem Isaias de causa reprobationis Judæorum: *Quis est liber repudii matris vestræ* ²², etc. Prius dixerat: *Sion dereliquit me, Dominus oblitus est mei* ²³. Sed quod suo vitio derelicta sit Dominus manifestat, quia scilicet eum sequi et audire noluit, et vertit ei humerum recedentem. Unde ad ipsam loquitur, dicens: *Erudiet te abscessio tua* ²⁴, etc. Item: *Audite domus Jacob, qui vocamini in nomine Israel* ²⁵, etc. Ecce filii Israelitæ carne, non spiritu. Idem de eodem: *Nunquid non vos filii scelesti, semen mendax* ²⁶, etc. Hoc est crimen pessimum de quo Judæi traducuntur, arguuntur frequentius, et etiam damnantur, quia Christianorum parvulos abducunt et in abditis crucifigunt.

CAP. XXIX. De vocatione gentium ad fidem.

Quod reprobatis Judæis gentes converterentur ad Christum Isaias ²⁷ prophetaverat, dicens: *Lauda sterilis, quæ non parit*, etc. Gentilitas sterilis erat, Synagoga vero fecunda in sobole. Unde et Isaias ²⁸: *Lætabitur deserta*, etc. Et ut aperte ostendat quod Christi adventus hoc faceret, addit: *Ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri* ²⁹. Dicit Hieronymus per Libanum intelligi templum. Unde et Zacharias ³⁰: *Aperi, Libane, portas tuas*. Et in Ezechiele ³¹: *Aquila magnarum alarum plena*, etc. Nabuchodonosor gazas templi. Carmelus mons uberrimus est, in uno significatur fecunditas Synagogæ. Saron interpretatur *campestris* vel *deserta*, et significatur gentilitatis sterilitas. Item Isaias ³²: *In die illa erit altare*, etc. Hic aperte habes prophetatum, quod in gentibus Christi nomen fuerat invocandum.

A Malachias ³³: *Non est voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens*, etc. Isaias ³⁴ de eodem: *Ecce accola veniet*, etc. In Malachia reprobatio Judaicæ gentis et sacrificiorum ejus aperta est. In Zacharia vocatio gentium patet. Isaias ³⁵: *Vos clamantis in deserto*, etc. Scilicet verbum Dei, et incarnationem Dei manifeste declarat. Ac si dicat: Videbit omnis caro Salutare Dei nostri ³⁶. Adhuc in hujus rei figuram subjungitur a Domino in eodem propheta: *Non memineritis priorum* ³⁷, etc. per quos significantur gentes quædam bestiali crudelitate viventes; quod quasi exponendo subjungit: *Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit* ³⁸. Item in Isaia ³⁹: *Tempore accepto, exaudi vi te*, etc. Aperta sunt verba Patr's ad Filium qui missus est; sicut alibi in eodem propheta dicitur ⁴⁰, dare clausis apertionem, captivis indulgentiam, cæcis illuminationem. Hæc Apostolus ad primum Christi adventum refert, et nos cum eo pariter referamus. Pater gentes Filio suo in hæreditatem dedit, easque Filius sua morte promeruit. Ideo in Isaia ⁴¹ loquitur Pater dicens: *Ideo disperitiam ei plurimos*, etc. Quod Christus esset dux et præceptor gentium apertius ostendit, in quo Pater loquitur de Filio dicens: *Ecce testem populi dedi eum* ⁴², etc. Et in eodem: *Quæsierunt me, qui ante* ⁴³, etc. Centurio gentilis Deum non quærebat, et audire meruit a Domino: *Non inveni tantam fidem in Israel* ⁴⁴. Item de festina et repentina multiplicatione, ecce loquens et admirans Isaias ⁴⁵: *Antequam enim parturiret, peperit*, etc. Abraham, Isaac et Jacob et cæteri patriarchæ per longa temporum intervalia creverunt in generationibus suis. Populus autem Christi multiplicatus est inæstimabiliter subito et in tempore brevi. Cœperunt apostoli prædicare Jesum Christum sine mora. *Et in omnem terram exivit sonus eorum* ⁴⁶, etc. Singulis fere diebus multa millia baptizabantur, et in adoptionem filiorum Dei per matrem innocentie gratiam populi nascebantur ⁴⁷. Isaias ⁴⁸: *Paravit Dominus brachium suum*, etc. Et in eodem: *Convertimini ad me ab extremis terræ* ⁴⁹. Et Psalmista: *Reminiscentur, et convertentur* ⁵⁰, etc. Isaias ⁵¹: *Percutiet Dominus Ægyptum*, etc. Item Isaias ⁵²: *In die illa erit Israel*, etc. Ecce translata est benedictio Dei ab Israel in Assyrium et Ægyptum. Idem: *Nonne adhuc in modico* ⁵³, etc.

Respondeant Judæi, dicit Hieronymus ⁵⁴, quomodo Libanus mons Phœnicis versus sit atque translatus in montem Carmelum, qui Hebraice dicitur *Chermel*; et est in confinio Palestine atque Phœnicis imminens Ptolomaidi, et quomodo Chermel reputetur in saltum? quod eum dicere non possint,

¹² Isa. 5. ¹³ Psal. 77. ¹⁴ Psal. 65. ¹⁵ II Reg. 1. ¹⁷ Isa. 8. ¹⁸ Cap. 19. ¹⁹ Jer. 23. ²⁰ Psal. 41. ²¹ Cap. 8. ²² Isa. 49. ²³ Ibid. ²⁴ Jer. 2. ²⁵ Isa. 48. ²⁶ Isa. 57. ²⁷ Cap. 54. ²⁸ Cap. 35. ²⁹ Ibid. ³⁰ Cap. 11. ³¹ Cap. 17. ³² Cap. 19. ³³ Cap. 1. ³⁴ Cap. 54. ³⁵ Cap. 40. ³⁶ Isa. 52. ³⁷ Isa. 43. ³⁸ Ibid. ³⁹ Cap. 49. ⁴⁰ Cap. 42. ⁴¹ Cap. 53. ⁴² Ibid. ⁴³ Isa. 65. ⁴⁴ Matth. 8. ⁴⁵ Cap. 66. ⁴⁶ Psal. 48. ⁴⁷ Rom. 10. ⁴⁸ Cap. 52. ⁴⁹ Cap. 45. ⁵⁰ Psal. 21. ⁵¹ Cap. 19. ⁵² Ibid. ⁵³ Isa. 29. ⁵⁴ L. 9

Comment. in Isa.

audiant Libanum, qui interpretatur *candidatio*, si-
gnare populum gentium, qui lotus in baptismo, est
candidatus in Christo. Propterea dicit Psalmista :
Omnes gentes, plaudite manibus ⁵⁵, etc. Et idem :
Confitebor tibi, in populis, Domine ⁵⁶. In his et mul-
tis similibus pro conversione gentium exhibetur
Domino a prophetis multiplex actio gratiarum. Quod
primitiæ Israel converterentur ad Dominum pro-
phetæ prædixerant ⁵⁷, et ad hoc Dominus specia-
liter venit. Hoc testatur in Zacharia ⁵⁸ Dominus
dicens : *Lauda et lætare, Sion*, etc. Qui per Domi-
num Deum mittentem, et Deum missum possunt
intelligi, nisi Pater et Filius ? Isaias ⁵⁹ : *Qui sunt
isti, qui ut nubes volant*, etc. Idem de Ecclesia con-
gregata et gentibus : *Pro eo quid fuisti derelicta* ⁶⁰,
etc. Item Isaias ⁶¹ : *Annuntiabunt gloriam meam
gentibus*, etc. Item Zacharias ⁶² : *Ecce salvabo popu-
lum meum de terra Orientis*, etc. Quod Isaias ⁶³
insinuans ait ad Judæos : *Dimittetis nomen vestrum
in juramento electis meis*, etc. Super hunc locum
Hieronymus : « Paulus dicit : *Non qui ex Israelitis
sunt Israel, et qui semen Abraham, omnes filii* ⁶⁴.
Ad quod Christus in Evangelio : *Si filii essetis Abra-
hæ, opera ejus faceretis* ⁶⁵. Non ergo jam ex Juda
Judæus, sed a Christo dicitur Christianus. Nec
jam juratur in idolis, sed in Deo. Et hæc sen-
tentia per, Amen, quasi per signaculum confir-
matur. »

CAP. XXX. Testimonia prophetarum quod reliquiæ
Israel convertentur et salvabuntur.

Isaias ⁶⁶ : *In veritate reliquiæ convertentur*, etc.
Hoc est quod dicit Apostolus ad Romanos ⁶⁷ plenam
salvationem futuram esse sub Christo. Item Isaias
⁶⁸ ad easdem reliquias : *Dominum exercituum ipsum
sanctificate*, etc. Prius missus est Jesus ad oves quæ
perierunt domus Israel ⁶⁹, sed reprobata ab eis præ-
dicatione salutis, apostoli transierunt ad gentes ;
quædam tamen Judæorum primitiæ præcesserunt ⁷⁰.
Restat ergo ingrediatur ad finem plenitudinis gentium,
et postea reliquiæ Judæorum, et erunt *novissimi
primi, et primi novissimi* ⁷¹. Item quod reliquiæ sal-
vandæ sunt, plenius aperit Isaias ⁷², dicens : *In die
illa gloria Jacob*, etc. Hieronymus : « Pro Valle
Ephraim Septuaginta vallem duram interpretati sunt,
ut Judaici cordis duritiam exprimerent de quibus
tamen pauci humiles eligentur. » Item aperit mani-
feste confusionem reproborum Judæorum sanctifi-
catione et gloria, qui ad fidem convertendi sunt. *Non
modo*, inquit, *confundetur Jacob* ⁷³, etc. Hoc assidue
videmus impleri, Judæi convertuntur ad fidem, et
alii dolore intabescunt, atque conversos despiciunt
et abjiciunt ; sed Isaias consolatur eos dicens : Au-

dite verbum Domini ⁷⁴, etc. Consolatur iterum Isaias
reliquias Israel quasi plangentes, quod Deus de-
reliquisset eos. Verba itaque reliquiarum sunt : *Dere-
liquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei* ⁷⁵.
Cui respondet Dominus, dicens : *Si potest mater
oblivisci filii uteri sui* ⁷⁶, etc.. Simile est illud Isaie.
Vox eorum qui ad poenitentiam convertuntur :
Abraham nescivit nos ⁷⁷, etc. Quasi dicat : Abraham
et Jacob, qui cognoverunt Deum, non recognoscunt
nos filios, quia displicemus Deo. Rursus de reliquiis
in fine salvandis legitur in Deuteronomio ⁷⁸ : *Dixit
Moyses ad populum Israel*, etc. Et notandum est,
quod ex quo nondum convertuntur ad Dominum,
nondum ei accepti sunt. Item Isaias ⁷⁹ : *Consurge,
consurge, induere fortitudinem*, etc. Non solum ad Je-
rusalem propheta loquitur, sed ad Judæos ubicun-
que dispersos. Jeremias ⁸⁰ de eodem : *Convertimini
filii*, etc. In his verbis apertissime habes, quod arca
testamenti, in qua lex erat reposita, abolesceret ;
novique doctores legem aliter docerent, quam ve-
teres docuissent. Idem de eodem : *Ego congregabo
reliquias gregis mei* ⁸¹, etc. In Osee manifeste distin-
guitur, quas tribus reprobaverit Deus, et cujus re-
liquias salvaturus sit. Ait enim idem propheta : *Et
concepit adhuc et peperit filiam* ⁸², etc. Sane decem
tribus usque hodie Persarum regibus serviunt, et
nullo unquam tempore solvenda est eorum captivi-
tas. Domus autem Juda misericordiam pollicetur ;
et dicit quod salvabit eos in Domino Deo suo. Item
C Isaias ⁸³ de eodem : *In die illa adjiciet Dominus se-
cundo manum*, etc. Ezechiel ⁸⁴ de eodem : *Salvabo
gregem meum*, etc. Hieronymus : « Hic est qui in
Evangelio dicit de se : *Ego sum Pastor bonus* ⁸⁵, na-
tus de stirpe David. David enim mortuus erat,
quando propheta hæc dicebat. » Psalmista : *Con-
vertentur ad vesperam* ⁸⁶, etc. Judæi enim conversi
in vesperam mundi, verbumque Dei esurientes, la-
trabant contra perfidos, et circuibunt civitatem, id
est Ecclesiam, ut eam muniant et defendant. Item
Isaias ⁸⁷ de eodem : *Hæc dicit Dominus*, etc. Credi-
mus enim, quod et de aliis tribubus, quam de Juda
multi salvandi sunt. Paulus enim apostolus dicit :
Nunquid repulit Dominus populum suum ⁸⁸, etc.

D CAP. XXXI. Testimonia prophetarum de glorioso statu
Ecclesiæ.

Notandum autem prophetas multa prædixisse de
Ecclesiæ statu, quæ nec primo, nec secundo, nec
tertio templo, quod Judæi somniant et expectant,
possunt congrue coaptari. Salomon in tertio Regum
⁸⁹ protestatur, templum quod ædificaverat, non esse
habitaculum Dei, ait enim : *Ergone putandum est,
quod verus Deus*, etc. Quod autem templum manu-

⁵⁵ Psal. 40. ⁵⁶ Psal. 32. ⁵⁷ Isa. 10, Jer. 3. ⁵⁸ Cap. 2. ⁵⁹ Cap. 60. ⁶⁰ Ibid. ⁶¹ Cap. 66.
⁶² Cap. 8. ⁶³ Cap. 65. ⁶⁴ Rom. 9. ⁶⁵ Joan. 8. ⁶⁶ Cap. 10. ⁶⁷ Rom. 10 et 11. ⁶⁸ Cap. 8. ⁶⁹ Matth.
15. ⁷⁰ Act. 13. ⁷¹ Matth. 20. ⁷² Cap. 17. ⁷³ Isa. 29. ⁷⁴ Isa. 66. ⁷⁵ Isa. 49. ⁷⁶ Isa. 63. ⁷⁷ Ibid.
⁷⁸ Cap. 4. ⁷⁹ Cap. 52. ⁸⁰ Cap. 3. ⁸¹ Jer. 23. ⁸² Ose. 1. ⁸³ Cap. 11. ⁸⁴ Cap. 33. ⁸⁵ Joan. 10,
⁸⁶ Psal. 58. ⁸⁷ Cap. 65. ⁸⁸ Rom. 11. ⁸⁹ Cap. 48.

factum non sit Deo dignum habitaculum, Dominus quasi indignando per Isaiam ⁹⁰ ostendit, dicens : *Quæ est ista domus quam*, etc. Quasi dicat : Non in ædificiis ; sed in puris conscientiis habito, et congregationibus sanctis. Ille, qui, juxta prophetam ⁹¹, continet cælum psalino et terram pugillo, cui cælum thronus est et terra scabellum pedum, loco non clauditur, sed habitat in anima justæ, et requiescit super humilem et mansuetum et tremèntem ad verba ejus. Isaias ad primitivam Ecclesiam de ædificatoribus ejus : *Leva, inquit, oculos tuos et vide* ⁹², etc. Descendente enim Spiritu sancto, cœpit ædificari Ecclesia Dei. Et sicut in Actibus apostolorum ⁹³ legimus, erant in Jerusalem congregati de universo orbe terrarum, a quibus prius per apostolos susceptum est verbum Dei. Isaias ⁹⁴ in persona Ecclesiæ : *Gaudens gaudebo in Domino*, etc. Item Isaias ⁹⁵ : *Et vocabuntur in ea sortes justitiæ*, etc. Hæc ædificatio est de fide Christi. Isaias ⁹⁶ de Ecclesia Dei : *Vinea facta est electo meo in cornu olei*, id est in regno misericordiæ Dei. Cornu quim ubique fere in sacro eloquio significat regnum aut virtutem, ut in Psalmo : *Inimicos nostros ventilabimus cornu* ⁹⁷, etc. Et multa in hunc modum. Isaias de ædificatione Ecclesiæ loquens, eam præterens templo, per similitudinem metallorum et lapidum meliores esse ostendit pastores Ecclesiæ, quam magistratus et doctores templi. Prosequitur dicens : *Et ædificabunt filii peregrinorum* ⁹⁸, etc. Hæc, o Judæe, templo et civitati tuæ convenire non possunt ; sed videmus hodie reges terræ, et ipsos Cæsares jugo Christi colla submittere, publicis expensis ædificare ecclesias, promulgare leges adversus hæreticos et persecutores Ecclesiæ. Nullus a fide repellitur, nullusque qui credere velit a sinu matris Ecclesiæ prohibetur. Item Isaias ⁹⁹ : *Pro ære afferam aurum*, etc. Item Isaias ¹⁰⁰ ad Ecclesiam per apostolos congregatam : *Ecce in manibus meis descripsi te*, etc. Septuaginta aliam litteram ponunt, hanc scilicet : *Cito ædificaberis, a quibus destructa fueras*. Ob culpam Judæorum structa est, et a Judæis apostolis reædificata est. Item Isaias ad Ecclesiam de gentibus ne de veteris idololatriæ erroribus erubescat, quia Dominus ejus redemit eam : *Noli, inquit, timere, quia non* ¹, etc. Et quia primitiva Ecclesia multis persecutionum pressuris opprimenda erat, eam consolatur Isaias ², et ait : *Paupercula tempestate convulsa absque ulla consolatione*, etc. Attende, o Judæe, quam aperte propheta te a literalis sensu removet. Cum enim prius dixerit, quod prius fundaretur civitas in sapphiris, statim exponens, de quibus lapidibus intelligat, scilicet de virtutibus, dicit quod filii ejus doceantur, non ab homine, sed a Deo, et in justitia civitas illa fundetur. Idem ad primitivam Ecclesiam : *Surge, illumina re Jerusalem* ³, etc. Ecclesia quæ in Synagoga

acciderat, tunc orta est ; quando, qui eam ædificavit natus est in illa civitate, de qua *gloriosa dicta sunt, et ipse fundavit eam Altissimus* ⁴.

CAP. XXXII. *Manifestæ auctoritates, quod Scripturæ ad litteram non possunt intelligi.*

Inter omnia dona et bona, quæ habemus a Deo, gratior et acceptior ei fides est, quæ per dilectionem operatur. Ipse adeo dilexit nos, ut animam suam daret pro nobis in mortem ⁵. Mutua ergo dilectio, sive charitas inter hominem et Deum præ cunctis virtutibus summam et præcipuam obtinet dignitatem. Tractat autem Salomon in Canticis suis de hac intima charitate inter Deum et hominem, inter Christum et Ecclesiam. Unde et librum illum propter eminentiam charitatis appellavit Cantica canticorum. Cum ergo Christianus in verbis, quibus utitur sponsus ad sponsam, Christus ad Ecclesiam, vel ipse e diverso ad eum, de medulla spiritualis intelligentiæ suavissimos gratiæ fructus, et quasdam delicias sancti amoris eliciat ; dicat mihi Judæus, qui sensum sequitur litteralem, quod hic intelligat, cum ad litteram nihil nisi lenocinia amatorum, atque verba et sensus extraordinariæ voluptatis inveniat. Et ut ad manum tibi, o Christiane, verba libri illius occurrant, quædam de ipso deduco in medium, quibus Judæum apertissimæ temeritatis arguas, qui in talibus studet, atque cum eo litteralem aut potius meretricalem destruas intellectum *Osculatur me osculo oris sui, quia meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis* ⁶, etc. O vere fatua descriptio mulieris, ut sint oculi ejus, sicut oculi columbarum, vel sicut piscina in Hesebon, capilli sicut grex caprarum, dentes autem sicut grex tonstrarum, genæ sicut turturis, et sicut fragmenta mali Punici, collum sicut turris David, nasus sicut turris in Libano, labia sicut vitra coccinea, venter et ubera sicut crater hinculique caprarum ⁷, et multa similia in hunc modum. Illic saltem litterarum suarum erubescat Judæus, et sciat quod *littera occidit, spiritus autem vivificat* ⁸. Sciendum igitur quod sicut Paulus apostolus de antiquis testatur Patribus : *Omnia in figura contingebant eis* ⁹. Unde etiam actus eorum verba et itinera, consolationes et flagella, cæremoniæ et sacrificia, miracula etiam quæ fiebant, omnium quoque patriarcharum et prophetarum nomina hodie nostræ utilitati obsequuntur. Nihilominus etiam titulos Psalmorum Esdras propheta, nos ad spiritualem intelligentiam trahens, sancto Spiritu revelante sic Psalmis apposuit, ut frequenter, quamvis aliquando in titulo tangatur historia ; non historia tamen, sed historiæ significatio tractetur, quod in Psalmis quamplurimis tua expectetur in spectio.

CAP. XXXIII. *Testimonia de adventu Antichristi.*

Illud autem ad cumulum Judaicæ damnationis ac-

⁹⁰ Cap. 66. ⁹¹ Isa. 40. ⁹² Isa. 60. ⁹³ Cap. 2. ⁹⁴ Cap. 61. ⁹⁵ Cap. 58. ⁹⁶ Cap. 5. ⁹⁷ Psal. 43. ⁹⁸ Isa. 60. ⁹⁹ Ibid. ¹⁰⁰ Isa. 50. ¹ Isa. 61. ² Cap. 54. ³ Isa. 60. ⁴ Psal. 85. ⁵ Il Joan. 3. ⁶ Cant. 4. ⁷ Cant. 7. ⁸ Il Cor. 3. ⁹ I Cor. 10.

cedit, quod qui in salutem suam noluerunt accipere Christum, in suæ mortis discrimen recipient Antichristum. Sic enim eis Dominus in Evangelio prophetavit, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei* ¹⁰, etc., insinuans Antichristum. De adventu vero Antichristi, in quo Judæi Messiam expectant, Zacharias ¹¹ prophetat, et dicit: *Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi*; etc. In Daniele ¹² propheta et Evangelio ¹³, et Epistola Pauli ad Thessalonicenses ¹⁴ Antichristus abominatio desolationis, et seorsurus in templo Domini prophetatur, et exhibiturus se ut Deum. Psalmista tam de ejus potentia quam de ipsius perditione prædixit: *Cadet cum dominatus fuerit pauperum* ¹⁵, etc. Daniel ¹⁶ de eodem: *Judicium sedebit, ut auferatur potentia, et conteratur, et dispereat*.

CAP. XXXIV. *Testimonia prophetarum de novissimo Christi adventu in generali resurrectione.*

De novissimo Christi adventu et communi hominum resurrectione Vetus et Novum Testamentum multa veritatis testimonia introducunt. Unde beatus Job ¹⁷: *Scio quod Redemptor meus vivit*, etc. Quisquis ergo virtutem resurrectionis abnegat, verba viri fidei, sed adhuc tamen gentilis, erubescat et penset, quam terribilis poena sit cœlitus feriendus, si adhuc non credit suam, qui resurrectionem Domini Jesu sperabat adhuc esse futuram. Credendum ergo est quod non in aereo corpore, vel alterius naturæ substantia resurget homo, non enim esset vera resurrectio nisi vera resurgeret caro. Quam beatus Job ¹⁸ asserit dicens: *Et rursum circumdabor pelle mea*, etc. Probatur iterum resurrectio, sicut Ambrosius dicit, ratione et universitatis exemplo, testimonio rei gestæ, plurimi enim resurrexerunt. Ratio est, ut resurgat corpus. Quomodo enim vocabitur in iudicium sine corpore, cui de se et contubernali suo, necesse est respondere? Vides ortus obitusque, vices diei et noctis, in quibus quotidianus occasus est, et rediviva successio. Fructus terræ videntur mori, cum decidunt, resurgere cum vireant, quod seminatur moritur, et resurgens in eandem speciem reformatur. Granum folliculo vestitur, calorque vitalis quasi animare incipiens, spicæ adolescentis ætatem format in cumulum, et pubescentem quibusdam tuniceis induit, et frugem quasi a primis erumpentem cunabulis, paulatim his quæ postulat necessitas naturæ communit. Caro autem nostra modo corruptibilis induet incorruptionem et mortale immortalitatem ¹⁹. Quid ergo miraris, si homines acceptos restituat terra, cum seminum corpora sic vivificet, vestiatur et producat? Nunquid Deo cura est de frugibus et arboribus reparandis et de hominibus nulla? Quare homo substantialiter de terra factus in terram non revertatur? Nunquid in solis hominibus terra degenerat,

quæ omnia sibi commissa regenerat? Vides quia naturale est resurgere et naturæ contrarium intrare. Pone membra hominis lacerata, dispersa, combusta, in cinerem et in ventos data; nomine de tam modica et exili materia corpus illud potest reficere, qui potuit creare de nihilo universa? Ethnici quidem mentiti sunt animas de quibusdam corporibus transire in alia; sed quid difficilius est animas redire in sua corpora vel ingredi aliena? Quod autem sequitur in Job ²⁰: *Et in carne mea videbo Deum Salvatorem meum, quem visurus sum ego ipse, et non alius*; sic intellige, ut sit eadem caro et non alia, sed alterata in eadem persona, scilicet alterata per gloriam; erit subtilis quia incorruptibilis; erit palpabilis, quia non mutabit essentiam veræ carnis. *Reposita est hac spes mea in sinu meo* ²¹. Nihil nos certius habere credimus, quam quod in sinu tenemus. De eodem in libro Tobie: *Sicut B. Job insultabant reges, ita sancto Tobie* ²², etc. De eodem in libro Machabæorum: *Vir fortissimus Judas collatione facta* ²³, etc. Item Ezechiel ²⁴ de eodem: *Facta est super me manus Domini*, etc. Si Judæus oblatret quod hic non resurrectio, sed Israelitici populi restitutio figuretur, et quod per resurrectionis similitudinem liberatio captivi populi ostendatur, sufficit mihi, non enim per simulata, vel similia, sed per vera rerum similitudo probatur. Cum dicimus, sicut est verum quod hic sedeo; ita verum est quod audio, necesse est ut sessio vera sit, ad hoc ut probetur auditio. Expressa similitudinis forma resurrectionem Dominus per resurrectionem populi sui probat. Ac si dicat: Putasne captivorum meorum impossibilia sit liberatio? Sicut mihi possibilis est resurrectio mortuorum, ita possibilis est mihi liberatio. Sive ergo ad generalem resurrectionem verba quæ præmissa sunt, referantur, sive per similitudinem resurrectionis ad captivitatis liberationem, habet utriusque resurrectionis irrefragabile argumentum. Et nota quod alias similitudines satis competentiores Dominus induxisse potuit. Sed modum resurgendi, et suam in resuscitando potentiam docens, nobis fidem resurrectionis plenius intinnavit.

D CAP. XXXV. *Testimonia prophetarum de die iudicii.*

Isaias ²⁵: *Ecce dies Domini insanabilis venit furoris*, etc. Et David in Psalmo canit: *Initio tu, Domine, terram fundasti* ²⁶, etc.

CAP. XXXVI. *Testimonia prophetarum de glorificatione sanctorum.*

Isaias ²⁷: *Et erit lux lunæ, sicut lux solis*, etc. Item de eodem: *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis* ²⁸, etc. Item: *Non erit tibi sol ad lucendum* ²⁹, etc. Et nota quod non dicit lumen so-

¹⁰ Joan. 5. ¹¹ Cap. 11. ¹² Cap. 7. ¹³ Matth. 24. ¹⁴ II Thess. 2. ¹⁵ Psal. 10. ¹⁶ Cap. 7. ¹⁷ Cap. 19. ¹⁸ Ibid. ¹⁹ I Cor. 15. ²⁰ Cap. 19. ²¹ Job 20. ²² Tob. 2. ²³ II Mach. 12. ²⁴ Cap. 37. ²⁵ Cap. 15. ²⁶ Psal. 105. ²⁷ Cap. 30. ²⁸ Isa. 25. ²⁹ Isa. 60.

lis aut lunæ defecturum, vel cessaturum, vel quia non erit salvandis necessarium: Nam Dominus ipse lux erit ipsorum. *Sicut enim cæli novi, quæ ego facio stare* ²⁰; etc. Sophonias ²¹: *Silete a facie Domini Dei, etc.*

CAP. XXXVII. Testimonia prophetarum ac damnatione impiorum.

Isaias ²²: *Et erit in die illa: visitabit Dominus, etc.* Hieronymus super hunc locum dicit quod hæc visitatio erit eis in malum. Idem: *Ecce Dominus in igne veniet* ²³, etc. Nahum ²⁴ de eodem: *Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt.* Sophonias ²⁵: *Vox Domini Dei amara, tribulabitur iste sortis. Dies illa, illa dies iræ, etc.* Psalmus: *Deus noster manifeste veniet, Deus noster* ²⁶. etc.

CAP. XXXVIII. Testimonia gentilium de fide.

Ea quæ de lege Mosaica et prophetis induximus, satis sufficere credimus, ut perfida Judæorum duritia obtundatur. Possemus autem producere in medium ad assertionem nostræ fidei quorundam testimonia Judæorum, ut Joannis Baptistæ, atque Zachariæ et Elisabeth parentum ejus, et senis Simeonis, et Annæ prophetissæ, discipulorum quoque et apostolorum Christi, qui etiam Christi passioni et ascensionis præsentialiter adfuerunt, qui etiam tam fidele quam apertum et prophetis consonum Christo perhibuerunt testimonium. Porro Judæi odio Christiani nominis non solum dicta, sed nomina etiam abominantur eorum. Ne autem viderentur gentes a divina gratia penitus alienæ, quibusdam eorum datur prophetare de Christo, ut Judæos, qui prophetis, quos recipiunt, credituri non erant, manifestæ infidelitatis arguerent. In primis Balaam, per stellam significans Christum ipsum nasciturum de Jacob magis nolens quam volens, inspirante Dei gratia, prophetavit, regnumque Moab ejus potestate devastandum. Maro etiam Mantuanus primum Christi adventum denuntians describit, dicens:

Ultima Cumæi venit jam carminis ætus ²⁷.
Jam nova progenies cælo demittitur alto ²⁸.

Cui consonat et Zacharias dicens: *Visitavit nos Oriens ex alto* ²⁹. A summo enim cælorum egressus ejus ³⁰. Sibylla etiam Cumana vates de utroque Christi adventu, et quibusdam fidei nostræ articulis adeo aperta et prophetis sanctis consona prophetavit, ut omnibus pateat manifestissime in ea vocationem gentium figurari. Cujus versus ad con-

A fusionem Judæorum B. Augustinus ³¹ introducit in sermone illo, qui sic incipit: *Vos convenio, o Judæi.*

VERSUS SIBYLLÆ VATIS.

*Judicii signum tellus sudore madescet.
E cælo rex adveniet per secla futurus,
Scilicet in carnem, præsens ut judicet orbem
Unde Deum cernent incredulus atque fidelis
Celsum cum sanctis ævi jam termino in ipso.
Sic animæ cum carne aderunt, quas judicet*

*Cum jacet incultus densis in vepribus orbis,
Rejicient simulacra viri, cunctiam quoque*

*Exuret terras ignis, pontumque polumque.
Inquirens tetri portas effringet Averni.*

*Sanctorum sed enim cunctæ lux libera carni
Tradetur, fontes æterna flamma crenabit,
Occultos actus retegens; tunc quisque loquetur
Secreta, atque Deus resecabit pectora luci.
Tunc erit et luctus, stridebunt dentibus omnes.
Eripitur solis jubur, et chorus interit astris.
Solvetur cælum, lunaris splendor obibit.
Dejiciet colles, valles extollet ab imo.*

*Non erit in rebus hominum sublime vel altum,
Jam æquantur montes campis, et cæcula ponti
Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminaque igni.
Et tuba tunc sonitum tristem demittet ab alto
Orbe, gemens facinus miserum, variasque*

*Tartareumque chaos monstrabit terra dehiscens.
Et coram hic Domino reges sistunt ad unum.
Decidet e cælis ignisque et sulphuris amnis.*

Hæc de Christi nativitate, et passione, et resurrectione, atque secundo ejus adventu ita dicuntur, ut si quis in Græco capita horum versuum discernere voluerit, inveniet. Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Ἐσθρά. Quod et Latine scribere, et sic pronuntiare possumus, *Jesus Christus Dei Filius, Salvator*. Præter hoc, quæ Græcarum litterarum proprietas in Latino non adeo poterit observari.

Operis conclusio.

Habes arma pro tuitione fidei tibi missa, caute illis utere. Judæus enim inconstans est semper et varius. Modo ait, modo negat, nunc prævaricatur litteram, nunc ad sui Messias, id est Antichristi tempora totam refert; et in modum patris sui diaboli se in monstruosas species sæpius transfiguratur. Si ergo vis ad plenum deprehendere et exterminare versutias ejus, bibliotheca Spiritus in medio proponatur, ut ei fugere, aut tergiversari non liceat, sed ut Goliath euse proprio juguletur ³².

²⁰ Isa. 66. ²¹ Cap. 1. ²² Cap. 24. ²³ Isa. 66. ²⁴ Cap. 1. ²⁵ Cap. 1. ²⁶ Psal. 49. ²⁷ Virg. Egl. IV, v. 4. ²⁸ Ibid. v. 7. ²⁹ Luc. 1. ³⁰ Psal. 18. ³¹ Lib. XVIII *De civit. Dei*, c. 23, et in *orat. contra Jud.*, c. 16. ³² I Reg. 17.